

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINIO PROCESO KATEDRA**

**SONATA KIŠONIENĖ
STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETAS
TEISĖS IR VALDYMO STUDIJŲ PROGRAMA**

**CIVILINIO PROCESO TIKSLAI LIETUVOS TEISMŲ
PRAKTIKOJE**

Magistro baigiamasis darbas

**Darbo vadovas –
Lektorius Marius Jonaitis**

**Konsultantas –
Doc. dr. Virgilijus Valančius**

Vilnius, 2005

TURINYS

Įvadas.....	5
I. Civilinio proceso tikslai – svarbiausias orientyras kuriant, tobulinant, taikant ir aiškinant civilinio proceso teisę.....	7
I.1 Civilinio proceso tikslų samprata.....	7
I.2 Civilinio proceso tikslų sampratos ir jų reglamentavimo raida Lietuvos civilinio proceso teisėje.....	8
I.3 Civilinio proceso tikslai užsienio valstybių procesiniuose įstatymuose.....	10
I.4 Civilinio proceso tikslų reikšmė.....	13
I.5 Civilinio proceso modelis ir civilinio proceso tikslai.....	15
I.6 Civilinio proceso tikslų rūšys.....	21
II. Atskiri civilinio proceso tikslai ir jų įgyvendinimas Lietuvos teismų praktikoje.....	24
II.1 Asmenų pažeistų ar ginčijamų materialinių subjektinių teisių ar įstatymo saugomų interesų gynimas.....	23
II.2 Tinkamas įstatymų taikymas nagrinėjant civilines bylas, priimant sprendimus ir juos vykdančiant.....	27
II.2.1 Teismo pareiga nustatyti byloje tiesą ir atlikti subsumpciją. Procesinės tiesos rūšys.....	27
II.2.2 Kai kurie materialiosios tiesos nustatymo tikslo įgyvendinimui aktualūs rungimosi ir dispozityvumo principų taikymo aspektai.....	28
II.2.3 Teismo aktyvumo ir rungimosi bei dispozityvumo santykis atskirų kategorijų bylose.....	32
II. 2. 3. 1. Šeimos ir darbo bylos.....	32
II. 2. 3. 2. Ypatingoji teisena: inkvizicinis principas.....	35
II.3 Greitas teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimas.....	38
II.3.1 Teisinės taikos atkūrimas.....	38
II.3.2. Proceso koncentruotumas.....	39
II.4 Teisės aiškinimas ir plėtojimas.....	45
IŠVADOS.....	49
BIBLIOGRAFIJA.....	41
SANTRAUKA.....	57

“Ubi ius, ibi remedium. – Jei įstatymas suteikia teisę, jis duoda ir priemonę jai apginti.

Į V A D A S

Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso 2 str. yra įtvirtinamas civilinio proceso siekiamų tikslų katalogas. Tai tikslai: ginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus, tinkamai taikyti įstatymus teismui nagrinėjant civilines bylas, priimant sprendimus bei juos vykdant, taip pat kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių, aiškinti bei plėtoti teisę.

Įvykdžius civilinio proceso teisės reformą bei LR Seimui 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr. IX-743 patvirtinus naują LR Civilinio proceso kodeksą, procesinė pažeistų ar ginčijamų materialinių subjektinių teisių gynybos procesinė forma įgijo naujas kokybines kvalifikacijas. Etalonu civilinių procesinių teisinių santykių reglamentavimui įstatymų leidėjas pasirinko labiausiai šiuolaikinio, europietiško proceso siekius atitinkantį socialinio civilinio proceso modelį. Šio modelio pasirinkimas iš esmės nulėmė ir LR CPK 2 str. įtvirtintą civilinio proceso tikslų katalogą, pasižymintį kompleksiniu pobūdžiu.

Naujasis LR civilinis procesas, pagrįstas socialinio proceso modeliu, yra orientuojamas ne tik į privataus pobūdžio tikslų įgyvendinimą, bet susijęs ir su socialinės proceso funkcijos realizavimu, tam tikrų viešųjų tikslų pasiekimu.

Procesiniame įstatyme reglamentuodamas civilinio proceso tikslus, įstatymų leidėjas neturėjo tikslo įtvirtinti tik tam tikras deklaratyvias nuostatas. CPK 2 str. reiškiami tikslai veikiau yra programiniai civilinio proceso pagrindai.

Magistro baigiamajam darbui pasirinktos temos mokslinį naujumą bei aktualumą sąlygoja tai, kad civilinio proceso tikslai turi ne tik teorinę, bet ir didžiulę praktinę reikšmę. Pirmiausiai remiantis proceso tikslais, reikėtų sistemiškai aiškinti atskirų CPK principų, normų prasmę bei paskirtį. Dėl šios priežasties, civilinio proceso tikslų turinio atskleidimas yra vienas svarbiausiųjų teismų praktikos uždavinių.

Magistro baigiamojo darbo objektas – tai įstatymų leidėjo numatytų civilinio proceso tikslų įgyvendinimo apimtys, būdai ir priemonės Lietuvos teismų praktikoje.

Atliekamo mokslinio tyrimo tikslas – tai CPK 2 str. įtvirtintų civilinio proceso tikslų interpretavimo Lietuvos teismų praktikoje, o, visų pirma, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse, priimtose kasacine tvarka, šio teismo Civilinių bylų skyriaus konsultacijose teismams, analizė.

Siekdama užsibrėžto tikslo, autorė iškėlė šiuos uždavinius:

- 1) Atskleisti civilinio proceso tikslų sampratą;
- 2) Identifikuoti šių tikslų teorinę ir praktinę reikšmę;
- 3) Naudojantis lyginamosios teisėtyros metodu, iširti, kokius civilinio proceso tikslus įtvirtina užsienio valstybių, kurių įstatymų leidėjas yra apibrėžęs procesinius tikslus įstatymo lygmenyje, civiliniai procesiniai įstatymai;
- 4) Nusakyti įstatymų leidėjo pasirinkto civilinio proceso modelio ir proceso tikslų tarpusavio santykį;
- 5) Remiantis teismų praktika, nurodyti, kokios konkrečios procesinės priemonės, principai yra panaudojami proceso tikslų įgyvendinimui.

Prieš pradėdama įgyvendinti moksliniam – tiriamajam darbui iškeltus uždavinius, autorė iškėlė šią hipotezę: LR CPK 2 str. numatyti civilinio proceso tikslai yra nuosekliai nulemti socialinio civilinio proceso modelio ir orientuoti į greitą, ekonomišką ir teisingą procesinę privatinių ginčų sprendimo formą, pagrįstą šalių dispozityvumu ir teismo aktyvumu balansu, įdiegimą praktinėje teismų veikloje.

Iškeltų uždavinių pobūdis suponavo kompleksinį teorinių ir empirinių mokslinio tyrimo metodų naudojimą. Pagrindinis empirinis mokslinio tyrimo metodas, kuriuo naudotasi atliekant tyrimą – tai dokumentų analizė. Šio metodo pagalba buvo tiriami tiek galiojantys teisės normų aktai (LR CK, CPK), tiek ir individualūs teisės taikymo aktai, t. y. teismų procesiniai dokumentai. Kaip minėta, komparatyvistinio metodo dėka pateikti civilinio proceso tikslai, kuriuos įtvirtina užsienio valstybių procesiniai įstatymai. Reikšmingas tyrimo tikslui ir uždaviniams taip pat ir istorinis metodas, kurio pagalba atskleista civilinio proceso tikslų sampratos raida Lietuvos ir užsienio valstybių civilinio proceso teisės istorijoje. Darbe naudotas sisteminės analizės metodas, įgalino atskleisti konkrečius būdus ir priemones, per kuriuos yra pasiekiami civilinio proceso tikslai. Lingvistinis metodas pasitelktas aiškinant teisės normų aktuose bei teismų procesiniuose dokumentuose vartojamus juridinius terminus ir jais išreiškiamus įstatymų leidėjo ketinimus, siūlant tikslinti kai kurias CPK vartojamas sąvokas, ne visai korektiškas lingvistines išraiškas.

Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, dvi dėstomosios dalys, skirstomos į smulkesnius struktūrinius vienetus (pirmoji dėstomoji darbo dalis yra labiau susijusi su bendraisiais civilinio proceso tikslų sampratos, reikšmės klausimais ir sudaro teorinę bazinę antrojoje dėstomojoje dalyje nuosekliai pereiti prie šių tikslų interpretavimo bei realizavimo Lietuvos teismų praktikoje aptarimo), išvadų, naudotos literatūros sąrašo bei darbo reziumė užsienio (lenkų) kalba.

I. CIVILINIO PROCESO TIKSLAI – SVARBIAUSIAS ORIENTYRAS KURIANT, TOBULINANT, TAIKANT IR AIŠKINANT CIVILINIO PROCESO TEISĘ

I. 1. Civilinio proceso tikslų samprata

Civilinis procesas – tai valstybės suteikiamas konflikto sprendimo mechanizmas.¹ Akivaizdu, kad fundamentalus šios valstybės garantuojamos privatinų ginčų sprendimo procedūros tikslas – pažeistų ar ginčijamų materialinių subjektinių teisių bei įstatymo saugomų interesų gynimas, teisinės taikos tarp ginčo subjektų atkūrimas ir privatinų teisinių santykių stabilumo užtikrinimas.

Žymus austrų civilinio proceso teisės teoretikas, romėnų teisės tyrinėtojas, vienas iš socialinio civilinio proceso modelio kūrėjų dr. Franz Klein (Francas Kleinas) savo veikale „Austrijos civilinis procesas“ pažymi, kad kiekvienas konfliktas, kuris sukuria sąlygas įvykti procesui, kartu reiškia ir normalios darbo atmosferos tarp atskirų visuomenės elementų sutrikdymą, o pažvelgus į teisinį konfliktą dar bendresniu požiūriu, jį galima apibūdinti kaip kliūtį, trukdančią normaliai funkcionuoti visuomeniniam gyvenimui. Pasak dr. Franz Klein, vaistai nuo šios kliūties – materialioji teisė, o daktaras – procesinė teisė.² Taigi, pagrindinis F. Klein „daktaru“ įvardinamo civilinio proceso tikslas vienas – šalinti konfliktą, trikdantį normalų visuomeninio gyvenimo funkcionavimą bei socialinę raidą. Vienas iš žymiausių romėnų *prudentes* – Ulpianas, kurio garsiuosius *praecepta iuris*³ randame Justiniano Digestuose, taip pat nurodo, kad vienas iš svarbiausių teisės tikslų yra pripažinti kiekvienam tai, kas jam priklauso.⁴ Taigi, socialinių konfliktų sprendimas, normalaus visuomeninio gyvenimo funkcionavimo užtikrinimas, be jokios abejonės, yra nekintamas civilinio proceso tikslas, nepriklausantis nuo istorinės epochos, socialinės formacijos bei valstybės.

Kita vertus, kaip ir minėta, civilinis procesas – tai privatinų ginčų sprendimo mechanizmas, kurį laiduoja valstybė. Suteikdama tokią ginčo sprendimo galimybę, valstybė, o tiksliau įstatymų leidėjas iškelia ir konkretizuoja tam tikrus siekius, kuriems įgyvendinti ir yra skirta civilinė teiseną.

Štai lenkų procesualistai P. Pogonowski, M. Sawczuk teigia, jog civilinės teisenos pagrindą sudaro tam tikros vedančios idėjos bei direktyvos, kuriomis yra grindžiama proceso vizija. Be to,

---

¹ Nekrošius V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus // Teisė. Mokslo darbai. 1999, Nr. 33-1 P. 44

² Klein. F., Engel F. Der Zivilproceß Österreichs. Mannheim, 1927. P. 599. Cit. pgl. Nekrošius V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus // Teisė. Mokslo darbai. 1999, Nr. 33-1 P. 44

³ Lot. teisės priesakai.

⁴ D. 1.1.10.1 *Ulpianus: Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum quique tribuere.* – Teisės priesakai yra šie – dorai gyventi, kitam nekenkti, kiekvienam pripažinti tai, kas jam priklauso.

šios direktyvos yra akceptuojamos ir įgyvendinamos konkrečiose civilinėse procesinėse teisės normose.⁵ W. B. Habscheid pažymi, kad europietiškojoje civilinio bylinėjimosi kultūroje galima kalbėti apie tokius visuotinai priimtus proceso tikslus, kaip tinkamas, greitas ir ekonomišką procesą.⁶

Taigi, bendrąjį civilinio proceso tikslą – spręsti socialinius konfliktus, grąžinti visuomeninio gyvenimo funkcionavimą į įprastinį ritmą, kiekviena istorinė epocha, valstybė tikslina ir konkretina, atsižvelgdama į specifinius sau keliamus uždavinius. Tokią mūsų poziciją galima motyvuoti ir dr. Franz Klein pateiktu siūlymu civilinio proceso tikslus klasifikuoti į bendruosius ir specialiuosius, kuriems Klein priskiria proceso aiškumą ir prieinamumą, ekonomiškumą, koncentruotumą, teisingo sprendimo priėmimą.⁷

I. 2. Civilinio proceso tikslų sampratos ir jų reglamentavimo raida Lietuvos civilinio proceso teisėje

Tai, kad civiliniam procesui keliami tikslai yra didele dalimi įtakojami konkrečios valstybės politinės – ekonominės situacijos, puikiai patvirtina Lietuvos civilinių procesinių įstatymų raida. Pavyzdžiui, 1964 m. redakcijos CPK, grįsto socialistinės teisės tradicija, 2 str. civilinio proceso uždaviniais buvo įvardinta: teisingas ir greitas civilinių bylų išnagrinėjimas ir išsprendimas, „*siekiant saugoti TSRS visuomeninę ir valstybinę santvarką, socialistinę ūkio sistemą ir socialistinę nuosavybę, ginti piliečių politines, darbo, buto ir kitas asmenines bei turtines teises ir įstatymo saugomus interesus, taip pat valstybinių įstaigų, įmonių, kolūkių ir kitokių kooperatinių bei visuomeninių organizacijų teises ir įstatymo saugomus jų interesus.*“ Be to, tarybinis civilinis procesas turėjo padėti stiprinti socialistinį teisėtumą, užkirsti kelią teisės pažeidimams. Svarbiu šio proceso uždaviniu laikytas piliečių auklėjimas, kad „*jie nenukrypstamai vykdytų tarybinius įstatymus ir gerbtų socialistinio bendro gyvenimo taisykles.*“⁸

Visiškai suprantama, kad 1990 m. atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, įvykus kardinaliems politiniams bei ekonominiams – socialiniams pokyčiams, o, visų pirma, nuo komandinės perėjus

---

⁵ Pogonowski P. Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2005. P. 55. Taip pat žr. Sawczuk M. Zasady procesu cywilnego, [w.] Wielka Encyklopedia Prawa [red. Hołyst B., Kosikowski C., Smoktunowicz E., Sawczuk M.] Warszawa, 2000. P. 1245; Korzan K. Naczelne zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelne zasady postępowania nieprocesowego // Rejent 2004, Nr. 7. P. 9

⁶ Habscheid W. J. Europeizacja prawa cywilnego procesowego, [w] Jednolitość prawa sądowego cywilnego a jego odrębności krajowe. Lublin, 1997. P. 39.

⁷ Plačiau žr. Nekrošius V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus // Teisė. Mokslo darbai. 1999, Nr. 33-1 P. 44

⁸ Lietuvos TSR Civilinio proceso kodekso komentaras / J. Žeruolis, P. Vitkevičius, M. Gruodis, M. Čapskis, St. Vėlyvis ir kt. Vilnius: Mintis, 1980. P. 6-7.

prie rinkos ekonomikos, tokie civiliniam procesui keliami uždaviniai, kaip socialistinės ūkio sistemos ir socialistinės nuosavybės bei tokių teisės subjektų, kaip antai, kolūkiai, teisių apsauga, nebeatitiko civilinių realiųjų. Būtent dėl šios priežasties 1995 m. sausio 1 d. 1964 m. redakcijos LR CPK 2 straipsnis buvo panaikintas.

Kita vertus, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad panaikinus minėtą LR CPK 2 straipsnį, nauja teisės norma, kuri jį atitiktų, priimta nebuvo. Ši aplinkybė aiškintina tuo, jog mėginant išsamiai suformuluoti ir apibrėžti civilinio proceso tikslus, būtina atsakyti į keletą svarbių klausimų, o būtent, ką nagrinėdamas civilinę bylą privalo nustatyti teismas, kokie įgalinimai, padedantys jam tai atlikti, yra suteikiami, t. y., koks turėtų būti teismo vaidmuo civiliniame procese, kaip sprendžiamas teismo ir ginčo šalių procesinių galių santykio klausimas. Taigi, naujojo LR CPK 2 str. įtvirtinti civilinio proceso tikslai – tai pakankamai ilgų jo rengėjų diskusijų, užsienio valstybių patirties analizės, kurių dėka pavyko pateikti atsakymus į mūsų minėtus klausimus, rezultatas. Tuo tarpu, civilinio proceso teisės raidos laikotarpiui iki naujojo LR CPK priėmimo apibūdinti ypač tinka prof. V. Nekrošiaus paremija, jog „*teisė be tikslų – tai tarytum pasiklydęs žmogus miške, kuris griebiasi visų iš eilės jo požiūriu įmanomų priemonių, kad būtų surastas kelias atgal. Tačiau, kadangi šis ieškojimas yra pakankamai chaotiškas, jisai arba trunka pakankamai ilgai, arba iš viso nesukelia jokių teigiamų rezultatų.*”⁹ Bendros civilinio proceso koncepcijos nebuvimą aptariamam laikotarpiui liudija, kad ir tai, jog, lyginant su tarybiniu civiliniu procesu, teismo aktyvumas jau buvo ženkliai apribotas: sutinkamai su Lietuvos Respublikos 1994 m. lapkričio 8 d. įstatymo Nr. I-636 redakcija, LR CPK 15 str. numatė tik teismo pareigą dalyvaujantiems byloje asmenims išaiškinti jų teises ir pareigas, įspėti dėl procesinių veiksmų atlikimo arba neatlikimo pasekmių ir padėti šiems asmenims įgyvendinti jų teises. Kita vertus, CPK 65 str. išliko reikalavimas įrodymus vertinti tik prieš tai visapusiškai, pilnutinai ir objektyviai išaiškinus visas bylos aplinkybes.¹⁰ Šis reikalavimas iš esmės yra ne kas kita, kaip teismo pareiga nustatyti byloje objektyvią tiesą. Dviprasmiška situacija tuometiniuose civiliniuose įstatymuose akivaizdi ir reglamentuojant *onus probandi*: nors CPK 58 str. 2 d. yra nurodoma, kad įrodymus pateikia šalys ir kiti dalyvaujantys byloje asmenys, tačiau įrodymų neužtenkant, teismas ne tik gali pasiūlyti šalims pateikti papildomų įrodymų, bet ir rinkti juos savo iniciatyva. Teisės teismui rinkti įrodymus *ex officio* suteikimas, be abejo, yra traktuotinas kaip priemonė, kurios pagalba teismas gali įgyvendinti pareigą nustatyti byloje objektyvią tiesą. Tenka pripažinti, kad iki konceptualios civilinio proceso reformos pradžios, atliekant 1964 m. redakcijos LR CPK normų reviziją, į prof. Vytauto Nekrošiaus raginimą įsiklausyti į F. Kleino idėją iš vieno

⁹ Nekrošius V. Naujojo LR Civilinio proceso kodekso apžvalga. Vilnius: Lietuvos Teisėjų mokymo centras, 2002. P. 2

¹⁰ Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas. Vilnius: Teisinės informacijos centras prie LR Teisingumo ministerijos, 1994. P. 11, 65.

kraštutinumo beatodairiškai nepereiti prie kito, protingai derinti įvairias proceso formas, būdus bei principus, kas garantuotų civilinio proceso tikslų įgyvendinimą, ne visuomet buvo atsižvelgiama.

Mūsų nuomone, ši trumpa praėjusio dešimtmečio Lietuvos civilinio proceso raidos apžvalga įgalina pamėginti atsakyti į klausimą, kokia yra civilinio proceso tikslų reikšmė ir nuosekliai pereiti prie to, kas lemia vienokių ar kitokių civilinio proceso tikslų suformulavimą procesiniuose įstatymuose.

I. 3. Civilinio proceso tikslai užsienio valstybių procesiniuose įstatymuose

LR Civilinio proceso kodeksas procesui keliamus tikslus įtvirtina 2 straipsnyje. Reikia pažymėti, kad toks legislatyvinis sprendimas nėra visai tradicinis. Daugelio valstybių įstatymų leidėjas nesiima civilinio proceso tikslų formuluoti įstatyminiu lygmeniu, o palieka tai teisės doktrinai bei teismų praktikai.

Civilinio proceso tikslų arba uždavinių formulavimas pačiame procesiniame įstatyme labiau būdingas buvusios socialistinės teisės tradicijos valstybėms, nors šio teiginio taip pat nederėtų absoliutinti. Pateiksime kai kuriuos, charakteringiausius pavyzdžius, kai civilinio proceso tikslai arba, kaip dažniau įvardinama – uždaviniai, yra aiškiai išreiškiami įstatyme.

Štai Azerbaidžano Respublikos Civilinio proceso kodekso 2.1 straipsnyje nurodomi tokie civilinio proceso uždaviniai kaip kiekvieno fizinio ar juridinio asmens teisių ir interesų, kylančių iš Azerbaidžano Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir kitų norminių aktų, pripažinimas nagrinėjant civilines bylas ir sprendžiant ekonominius ginčus. Šio kodekso 2.2 straipsnyje taip pat pažymima, kad civilinis procesas turi įtakoti teisėtumo ir viešosios tvarkos stiprinimą, piliečių pagarbos įstatymui ugdymą.¹¹

Kazachijos Respublikos Civilinio proceso kodekse civilinio proceso uždaviniams yra skirtas visas II kodekso skyrius. Šio kodekso 5 straipsnyje nurodoma, kad civilinio proceso uždavinys yra ginti asmenų, valstybės bei organizacijų pažeistas ar ginčijamas teises, laisves bei įstatymo saugomus interesus, stiprinti teisėtumą ir teisėtvarką, užkirsti kelią teisės pažeidimams. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad toliau šiame skyriuje Kazachstano įstatymų leidėjas vardina pagrindinius civilinio proceso principus, kaip antai, visuotinis teisminės gynybos prieinamumas (8 straipsnis), teismų ir teisėjų nepriklausomumas (12 str.), rungimasis (15 str.), įvardindamas juos civilinio proceso uždaviniais.¹² Tokios terminijos nederėtų vertinti pernelyg kritiškai: juk iš tiesų daugelis civilinio

---

¹¹ Azerbaidžano Respublikos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>, prisijungimo laikas 2005-10-14.

¹² Kazachijos Respublikos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>, prisijungimo laikas 2005-10-14.

proceso teisės principų yra imanentiškai išvedami iš pačios proceso paskirties. Čia būtų visiškai pagrįsta kalbėti apie mūsų minėtą dr. Franz Klein pateiktą civilinio proceso tikslų klasifikaciją į bendruosius, nulemiančius civilinio proceso struktūrą, teisėjo vaidmenį sprendžiant ginčą, bei specialiuosius.

Pakankamai išsamiai civiliniam procesui keliamus uždavinius reglamentuoja Uzbekijos Respublikos Civilinio proceso kodeksas, kurio 4 straipsnyje konstatuojama, jog civilinio proceso uždaviniai yra teisingas ir greitas civilinių bylų išnagrinėjimas ir išsprendimas, siekiant apginti piliečių asmenines, politines, ekonomines bei socialines teises, laisves ir interesus, o taip pat įmonių, įstaigų, organizacijų, visuomeninių susivienijimų, piliečių savivaldos institucijų įstatymų saugomus interesus. Antroje šio straipsnio dalyje yra pažymima, kad civilinis procesas privalo įtakoti teisėtumo ir teisėtarkos stiprinimą, užtikrinti demokratiją, socialinį teisingumą, pilietinę taiką bei nacionalinę santarvę.¹³

Moldovos Respublikos Civilinio proceso kodekso 2 str. nurodo, kad civilinio proceso uždaviniai yra asmenų ir jų susivienijimų teisių bei įmonių, įstaigų, organizacijų interesų įgyvendinimas ir gynimas, o taip pat Moldovos valstybinės ir konstitucinės sąrangos apsauga nuo bet kokių kėsinių į ją.¹⁴

Bulgarijos Respublikos Civilinio proceso kodekso 4 straipsnyje konkrečiau suformuluotas tik civilinio proceso tikslas – tinkamai taikyti įstatymus nagrinėjant civilines bylas (*to resolve cases solely on the basis of the law*).¹⁵

Ukrainos Respublikos Civilinio proceso kodekse civilinio proceso tikslai yra reglamentuojami 2 straipsnyje. Tai fizinių, juridinių asmenų bei valstybės teisių ir teisėtų interesų apsauga, kuri pasiekama pagal galiojančius įstatymus visapusiškai išnagrinėjant ir išsprendžiant civilines bylas.¹⁶

Iškalbingu pavyzdžiu, kad atskirais atvejais įstatyme suformuluoti civilinio proceso tikslai tėra deklaratyvaus pobūdžio norma, neatitinkanti realių socialinių sąlygų, gali būti Kirgizijos Respublikos Civilinio proceso kodeksas, paveldėtas iš Kirgizijos TSR. Jo 2 straipsnyje išlike

---

¹³ Uzbekijos Respublikos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>, prisijungimo laikas 2005-10-14.

¹⁴ Moldovos Respublikos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>, prisijungimo laikas 2005-10-14.

¹⁵ Bulgarijos Respublikos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://www.bild.net/legislation/docs/4/ccp.html>, prisijungimo laikas 2005-10-14.

¹⁶ Ukrainos Respublikos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>, prisijungimo laikas 2005-10-14.

civilinio proceso tikslai, kurie visų tarybinių respublikų procesiniuose įstatymuose buvo be pakeitimų perimti iš TSRS ir sąjunginių respublikų Civilinio proceso pagrindų 2 str.¹⁷

Tradicija įstatyminiu lygmeniu reglamentuoti Civilinio proceso tikslus yra išsaugota ir kaimyninėje Estijoje. Estijos Respublikos Civilinio proceso kodekso 3 straipsnyje vadinami civilinio proceso kodekso ir civilinio proceso tikslai. 1 šio straipsnio dalyje nurodoma, kad Civilinio proceso kodekso tikslas yra teisenos civilinėse bylose reguliavimas, tuo tarpu 2 dalyje, skirtoje civilinio proceso tikslams, pažymima, kad šio proceso tikslas yra teisingas ir, pagal galimybes, greitas civilinių bylų išnagrinėjimas ir išsprendimas. Čia, be abejo, išvelgtina viešųjų ir privačiųjų proceso tikslų koherencija, sąlygota socialinio civilinio proceso modelio.¹⁸

Kaip jau minėjome, nederėtų kategoriškai teigti, jog civilinio proceso tikslų ar uždavinių formulavimas procesiniame įstatyme yra išimtinai būdingas posovietinės erdvės valstybių civilinei procesinei teisei.

Antai Japonijos Civilinio proceso kodekso 2 straipsnyje taip pat nurodoma, kad pagrindinis tikslas, kurio turi siekti teismas, nagrinėjantis civilinę bylą, yra tai, kad ji būtų išnagrinėta teisingai ir greitai (*fair and speedy*).¹⁹

Civilinio proceso tikslai, kurie yra akivaizdžiai sąlygoti socialinio civilinio proceso modelio, labai aiškiai atskleisti ir atskiruose Venezuelos Civilinio proceso kodekso (*Codigo de Procedimiento Civil*) straipsniuose. Štai 10 straipsnyje nurodoma, kad teisingumas turi būti vykdomas kaip įmanoma greičiau (*La justicia se administrará lo más brevemente posible*). 11 straipsnyje randame įtvirtintą santykinai aktyvaus teisėjo modelį: teisėjas negali inicijuoti proceso civilinėje byloje, jeigu nėra atitinkamo šalies pareiškimo, tačiau pagal pareigas (*de oficio*) imasi aktyvių veiksmų, kai tai numato įstatymas arba, kai tai yra būtina užtikrinti viešajai tvarkai ar geriems papročiams. 12 straipsnyje teismas, nagrinėjantis civilinę bylą, visais atliekamais procesiniais veiksmais privalo stengtis nustatyti byloje tiesą, kiek tai neviršija jam suteiktų įgaliojimų. Pastebėtina, kad Venezuelos Civilinio proceso kodeksas įpareigoja teismą, nagrinėjant civilinę bylą, net tik tinkamai taikyti įstatymus, t. y. pozityviają teisę, bet ir visuomet paisyti teisingumo bei geros valios reikalavimų (*teniendo in mira de la ley, de la verdad y de la buena fe*). Kaip matome, šios valstybės procesiniuose įstatymuose suformuluotų civilinio proceso tikslų įgyvendinimui teismų praktika yra

---

¹⁷ Kirgizijos Respublikos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>, prisijungimo laikas 2005-10-14.

¹⁸ Estijos Respublikos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>, prisijungimo laikas 2005-10-14.

¹⁹ Japonijos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://www.japanlaw.co.jp/procedure/civilcode.html>, prisijungimo laikas, 2005-10-14.

ypač reikšminga, kadangi tik nagrinėjant konkretų ginčą galima atskleisti „*aequitas*“ ir „*bona fides*“ sąvokų prasminių turinį.²⁰

Ši trumpa užsienio valstybių procesinių įstatymų apžvalga civilinio proceso tikslų reglamentavimo aspektu, leidžia teigti, kad, nepaisant kai kurių negausių išimčių, legalinis civilinio proceso tikslų delimitavimas yra artimesnis socialistinei teisės tradicijai bei ilgus metus jos įtakoje buvusių valstybių šiandieninei civilinio proceso teisei. Mūsų pateiktas Kirgizijos Respublikos Civilinio proceso kodekso pavyzdys byloja, kad atskirais atvejais procesinis įstatymas gali būti įtvirtinęs tokius civilinio proceso tikslus, kurie buvo aktualūs šiandien jau neegzistuojančiai valstybinei – politinei ir socialinei – ekonominei santvarkai. Mūsų nuomone, savalaikis būtų klausimas, ar civilinio proceso tikslų reglamentavimas Civilinio proceso kodekse, ką yra pasirinkęs ir Lietuvos įstatymų leidėjas, turi tik deklaratyvią ar kur kas platesnę reikšmę?

I. 4. Civilinio proceso tikslų reikšmė

Atsakant į ankstesniojo skyriaus pabaigoje pateiktą klausimą, visų pirma, dera atsiminti, kad civilinio proceso tikslai yra įtvirtinami ypatingos rūšies teisės normų akte - kodekse. Išmintingieji romėnai kodeksą vadino *corpus*. Pavyzdžiui, žinomiausias ir didžiausias romėnų teisės šaltinis – tai Justiniano kodeksas – *Corpus iuris civilis*.²¹ Be specialios rūšies teisės akto pavadinimo, pirminė žodžio *corpus* reikšmė lotynų kalboje – tai kūnas.²² Kūnas, kaip tam tikra biologinė sistema, susideda iš daugelio tarpusavyje funkciniais ryšiais susijusių dalių – organų. Analogiškai ir teisinis *corpus* – kodeksas yra sisteminis teisės aktas. Dėl šios priežasties, visiškai teisūs Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso komentaro rengėjai nurodydami, kad LR CPK 2 straipsnis, nustatantis civilinio proceso tikslus, yra labai svarbus praktiniu požiūriu, nes kiekvieną teisės normą būtina aiškinti atsižvelgiant į kodekso, kaip sisteminio akto, tikslus.²³

Prof. Vytautas Nekrošius, analizuodamas civilinio proceso tikslų reikšmę, visiškai pagrįstai atkreipia dėmesį į šių tikslų bei pačios civilinio proceso teisės turinio santykį: „Civilinio proceso teisės tikslai tiesiogiai įtakoja jos turinį ir, nustatydami tam tikrus prioritetus įstatymų leidėjui, iš esmės palengvina jo darbą apsisprendžiant dėl vienos ar kitos teisės normos būtinumo ir jos turinio.“²⁴

²⁰ Venezuelos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://downloads.members.tripod.com/fpantin/index-27.html>, prisijungimo laikas 2005-10-16.

²¹ Litewski W. Rzymskie prawo prywatne. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2003. P. 104-111.

²² Dumčius I., Kuzavinis K., Mironas R. Elementa Latina. Vilnius: Mokslas, 1978. P. 225.

²³ Lietuvos Civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2004. P. 39.

²⁴ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. T. I. Vilnius: Justitia, 2003. P. 42-43.

Taigi, civilinio proceso teisės tikslų identifikavimas turi didelės reikšmės teisėkūros civilinio proceso teisės srityje kryptingumui. Kita vertus, nederėtų sumenkinti ir šių tikslų svarbos aiškinant bei taikant teisę. Aiškus civilinio proceso teisės tikslų įsisavinimas gali būti itin pravartus racionaliai sprendžiant civilinių procesinių teisės normų konkurencijos bei kolizijos klausimus.

Mūsų nuomone, tikslus civilinio proceso tikslų apibrėžimas procesiniame įstatyme yra reikšmingas ir teisės unifikavimo procesuose. Kaip žinia, civilinės procesinės teisės unifikavimas yra kur kas keblesnis uždavinys nei analogiški procesai, vykdomi materialinėje teisėje. Visų pirma, bent jau kontinentinės teisės tradicijos valstybių civilinė teisė turi bendrąsias genetines šaknis – romėnų teisę, kuri yra ne tik reikšmingas faktorius delimituojant civilinės materialinės teisės ribas, tačiau svarbi tuo, kad daugelis šiuolaikinių civilinės teisės institutų yra kuriami ir tobulinami kertinių romėniškųjų *principia* pagrindu. Tuo tarpu procesinė teisė yra didele dalimi sąlygota konkrečios valstybės teisinių tradicijų, susiklosčiusių istorijos bėgyje bei išreiškiančių tam tikrą valstybinį, nacionalinį savitumą. Civilinius ginčus teismas nagrinėja pagal vietos procesinę teisę (*lex fori*), todėl apibendrintai galima teigti, jog civilinei procesinei teisei yra būdingas kur kas didesnis partikuliarizmas nei materialinei. Tokios nuomonės laikosi daugelis autorių, nagrinėjantys civilinio proceso teisės unifikavimo problemas. Štai Utrechto universiteto (Nyderlandai) Molengraaff Privatinės teisės instituto vyresnioji lektorė Mirjam Freudenthal pažymi, jog yra įprasta manyti, kad civilinio proceso teisė yra glaudžiai susijusi su teismu (*forum*) ir teismo buvimo valstybe (*forum state*), specifiniais jos kultūriniais bei tradiciniais aspektais, todėl nėra tinkama harmonizavimui.²⁵ Randant kompromisą tarp skirtybių, egzistuojančių atskirų valstybių civiliniuose procesiniuose įstatymuose, aiškiai apibrėžti civilinio proceso tikslai, kaip tam tikros vadovaujančios idėjos, turi esminės reikšmės. Juolab, kad minėti tikslai yra glaudžiai susiję bei nulemti pasirinkto civilinio proceso modelio, o šiuolaikinio civilinio proceso sąrangai yra charakteringas skirtingų procesinių modelių bruožų integravimas, suartinantis skirtingas teisės sistemas bei teisės tradicijas.

Atskleisti reikšminiai civilinio proceso tikslų aspektai leidžia teigti, jog aiškus šių tikslų išskyrimas yra svarbus sekančiais požiūriais:

- a) Lemia civilinio proceso teisės turinį;
- b) Lengvina įstatymų leidėjo darbą ir teisėkūros procesams civilinio proceso teisės srityje suteikia kryptingumą;
- c) Turi didelės reikšmės aiškinant bei taikant procesinę teisę;
- d) Gali pasiūlyti efektyvius sprendimus civilinės procesinės teisės normų konkurencijos bei kolizijos atvejais;

---

²⁵ Plačiau žr. Freudenthal M. The Future of European Civil Procedure // Electronic Journal of Comparative Law. Vol. 7.5, 2003: <http://www.ejcl.org/75/art75-6.html>, prisijungimo laikas 2005-11-02.

e) Yra reikšmingas civilinės procesinės teisės harmonizavimo ir unifikavimo procesų katalizatorius.

Baigdami analizuoti civilinio proceso tikslų reikšmę, galime reziumuoti, jog šie tikslai atlieka savotišką kelrodžio funkciją, civilinio proceso raidai suteikia aiškumą ir kryptį, o žvelgiant į jų nesuvokiančio įstatymų leidėjo ar jų taikytojo veiklą, turėtų būti prisimenama garsioji lotyniška invokacija – „*Quo vadis?*“²⁶

I. 5. Civilinio proceso modelis ir civilinio proceso tikslai

Prisiminus mūsų pateiktą civilinio proceso tikslų reglamentavimo užsienio valstybių procesiniuose įstatymuose apžvalgą, negalima nepastebėti to, kad kiekvienos valstybės įstatymų leidėjas proceso tikslus formuluoja specifiskai, pasirinkdamas vienus ar kitus prioritetus. Kaip minėta, pagrindinis dr. F. Klein „daktaru“ socialiniams konfliktams „gydyti“ įvardinamo civilinio proceso tikslas – vienas, t. y. šalinti konfliktą, trikdantį normalų visuomeninio gyvenimo funkcionavimą bei socialinę raidą. Kita vertus, esminės reikšmės civiliniam procesui turi ir tai, ar sprendžiant ginčus bus tinkamai taikomos materialinės teisės normos, kokius metodus pasitelkiant bus nustatomos faktinės bylos aplinkybės, per kokį laiką konfliktas bus neutralizuotas. Šiuo aspektu ypač aktualus tampa civilinio proceso modelis, kurio pradmenimis remdamasis, atskiros valstybės įstatymų leidėjas imasi reglamentuoti civilinius procesinius santykius. Ne išimtis ir Lietuva, todėl prieš pradėdami gilintis į konkrečių LR Civilinio proceso kodekso 2 straipsnyje įtvirtintų civilinio proceso tikslų turinį bei jų realizavimą teismų praktikoje, pamėginsime atskleisti tai, kokia apimtimi įstatymo pasirinktas civilinio proceso modelis įtakoja civilinio proceso tikslus, kuriems iš jų teikia prioritetą ir pan.

Civilinio proceso modelio pasirinkimo svarbą įstatyme apibrėžiamais proceso tikslams akcentuoja ir vieni iš galiojančio Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso rengėjų A. Driukas ir V. Valančius. Pasak jų, „reformuojant Lietuvoje civilinio proceso teisę ir kuriant naujojo civilinio proceso kodekso projektą, buvo išanalizuota gausi istorinė mūsų ir kitų valstybių patirtis šioje srityje ir ieškota optimalaus varianto – sąžiningo, racionalaus, efektyvaus, lankstaus, ekonomišką ir kuo greitesnio asmenų ginčų sprendimo modelio.“²⁷

Iš esmės, civilinio proceso modelio pasirinkimas reiškia atsakymą į klausimą, kokia yra ginčo šalims ir teismui suteikiamų procesinių galių proporcija.

²⁶ Žr. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych Władysława Kopalińskiego: <http://www.slownik-online.pl/kopaliniski/623D5ED3E2F6D619C1256582001123BE.php>, prisijungimo laikas 2005-11-02.

²⁷ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. T. I. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 53.

Kalbant apie atskirus civilinio proceso modelius, visų pirma derėtų išskirti du antipodus. Pirma - liberalųjį civilinį procesą, pagrįstą itin plačiai traktuojamais šalių autonomijos, dispozityvumo principais, o svarbiausia tuo, kad visas teismo procesas yra organizuojamas kaip šalių dvikova, stebima iš esmės pasyvaus teismo (*iudex iudicet solo secundum allegata et probata partium, non autem secundum propriam conscientiam*).²⁸ Antra, ypač aukštu teismo aktyvumu pasižymintį inkvizicinį arba tardomąjį civilinį procesą. Reikia pažymėti, kad liberalusis arba rungimosi civilinio proceso modelis yra iki šiol būdingas anglosaksų arba bendrosios teisės sistemos valstybių civilinio proceso teisei, nors ir čia tolydžio vis labiau pastebima tendencija prasmingai derinti šalių dispozityvumą, rungimąsi su siekiu garantuoti ne tik formalų, bet ir kiek įmanoma labiau objektyvų proceso šalių lygiateisiškumą. Tuo tarpu inkvizicinis arba tardomojo proceso modelis, kalbant *sensu stricto* yra daugiau istorinė, nei objektyviai egzistuojanti kategorija. Grynuoju pavidalu šį modelį galime teigti istoriškai egzistavus tik dviem atvejais. Pirma – tai viduramžių epochos civilinis procesas. Platus šio civilinio proceso modelio taikymas lėmė tokius viduramžių civiliniam procesui charakteringus bruožus kaip veik absoliutus rašytinės proceso formos vyravimas, iš esmės neribota teismo diskrecija ir kitus. Antruoju plataus tardomojo proceso modelio realizavimo atveju laikytinas tarybinis civilinis procesas. Štai prof. V. Nekrošius nurodo, kad šiame procese šalys buvo nuvertintos iki civilinio proceso objekto.²⁹

Natūralu, kad du aptartieji civilinio proceso modeliai, grindžiami tam tikrą ribinį požiūrį išreiškiančiomis filosofinėmis idėjomis, o būtent liberalizmu, hipertrofuojančiu individo laisvę, bei valstybės ir jos interesų prioritetiškumu prieš privačiuosius, negalėjo garantuoti universalios, o, svarbiausia, socialiai teisingos pažeistų subjektinių teisių ir teisėtų interesų gynimo procesinės formos. Ilgainiui civilinio proceso teisės raidoje imama akcentuoti kompromiso, pagal savo turinį skirtingų socialinių interesų derinimo idėja, kaip pagrindinė visuomeninės santarvės, optimalaus socialinių elementų sambūvio prielaida. Būtent tokia filosofinė išėities pozicija paskatino naujo – socialinio civilinio proceso modelio, savyje darniai integruojančio atskirus liberaliojo ir inkvizicinio proceso elementus, plėtotę.

Kalbant apie pirmuosius mėginimus derinti, koordinuoti priešingus civilinio proceso polius – rungimąsi ir inkvizicinį elementą, nederėtų pamiršti ir genetinių kontinentinės teisės sistemos šaknų – senosios *ius romanum*. Šiandien išties ne be pagrindo teigiama, kad senovės romėnų civiliniame procese galima pastebėti tam tikrų socialinio civilinio proceso bruožų (pavyzdžiui, teisėjo

---

²⁸ ad D.1.18.6.1. Žr. Inskrypcje prawa rzymskiego na kolumnadzie Sądu Najwyższego przy pl. Krasińskich w Warszawie // Gazeta Wyborcza, 2000/03/04.

²⁹ Nekrošius V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus // Teisė. Mokslo darbai. 1999, Nr. 33-1. P. 50.

aktyvumas), kurie derinami su liberaliojo (rungimosi) proceso idėjomis.³⁰ Sklaidant Justiniano *Digesta*, nesunkiai galime pastebėti, kad romėnų *iudex* nebuvo vien pasyvus šalių procesinės kovos stebėtojas. Antai Arkadijus tvirtina: „[...] *iudices moderentur et eum solum numerum testium, quem necessarium esse putaverint, evocari patiantur* [...] – teisėjas privalo būti išmintingas ir leisti šaukti tik tuos liudytojus, kurių parodymus yra įsitikinęs esant būtinus bylai reikšmingoms aplinkybėms išaiškinti.“³¹ Šis originaliųjų romėnų teisės šaltinių fragmentas akivaizdžiai byloje apie tai, jog teismui buvo priskirtos ir tam tikros aktyvios funkcijos procese, kaip kad ir minėtoji teisė atsisakyti priimti įrodymus, nesusijusius su nagrinėjamo ginčo esme. Kalbėdami apie socialinio civilinio proceso modelio elementų egzistavimą romėniškajame *ordo iudiciorum privatorum*, daugelis autorių remiasi ir šaltinių ištraukomis, bylojančiomis apie tai, kaip romėnų *prudentes* siūlė spręsti teismo aktyvumo ir su juo susijusių teismo proceso trukmės problemą. Antai V. Nekrošius pateikia pavyzdį, susijusį su imperatoriaus Justiniano nustatyto proceso trukmės ribojimu (procesas negalėjo trukti ilgiau nei trejus metus): „*kad procesai netaptų beveik nemirtingi ir neviršytų žmogaus gyvenimo.*“³² Tokių pavyzdžių romėnų teisės šaltiniuose galime surasti ne vieną. Antai imperatorius Konstantinas, aiškindamas apeliacinio proceso esmę ir tikslus, nurodo „*quod appellationum negotiis finiendis iam generaliter constitutum est, pareas, atque eadem negotia quam maturissime explices* – nagrinėdami bylas apeliacine tvarka teisėjai privalo rūpintis, kad šios bylos būtų išnagrinėtos kaip įmanoma sparčiau.“³³

Taigi, mišraus arba socialinio civilinio proceso modelio pradmenis galima aiškiai konstatuoti romėnų civiliniame procese. Visiškai teisingas V. Nekrošius, nurodydamas, kad socialinio civilinio proceso mokykla – tai ne tik mūsų glaustai aptartų dviejų civilinio proceso teisės modelių tobulinimo ir suartėjimo, bet ir įvairių civilinio proceso tikslų derinimo rezultatas.

Charakterizuojant šiandieninį Lietuvos Respublikos civilinį procesą, visuotinai pripažįstama, kad jis pagrįstas būtent socialinio civilinio proceso modeliu. Antai A. Driukas ir V. Valančius pažymi, kad naujojo LR CPK rengėjai vadovavosi pagrįstai šiuolaikinėse valstybėse pažangiausiu laikomu socialinio civilinio proceso modeliu, būdingu daugeliui Europos valstybių.³⁴ Reikia pažymėti, kad su socialinio civilinio proceso modeliu sietinas proceso tikslų derinimas bei

---

³⁰ Driukas A., Valančius V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. I., P. 65.

³¹ D. 22.5.1.2 Cit. pgl. Rominkiewicz J., Szymoszek E., Żeber I. *Prawo rzymskie. Teksty źródłowe do ćwiczeń*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998. P. 41

³² Nekrošius V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002. P. 15

³³ C. Th. 11.20.3 *Imp. Constantinus A. ad Probianum, Proconsulem Africae*. Cit. pgl. Rominkiewicz J., Szymoszek E., Żeber I. *Prawo rzymskie. Teksty źródłowe do ćwiczeń*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998. P. 49.

³⁴ Driukas A., Valančius V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. T. I. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 86.

santykiniis civilinio proceso principų taikymas nesvetimas ir Lietuvos civilinio proceso istorijai. Štai carinės okupacijos laikmečiu Lietuvoje galiojęs bei tarpukario Respublikoje recepuotas Rusijos 1864 m. *Ustav graždanskogo sudoproizvodstva* – tai vienas pirmųjų Europos civilinio proceso kodeksų, parengtas būtent liberalizmo filosofijos įtakoje. Kita vertus, tarpukaryje atlikti kai kurie Civilinės teisenos įstatymo pakeitimai liudija tendenciją nuo grynai rungtyniško proceso pereiti prie mišraus proceso modelio. Pavyzdžiui, 1934 m. rugpjūčio 1 d. pakeistas Civilinės teisenos įstatymo 82 straipsnis. Iki minėto pakeitimo, civiliniai procesiniai įstatymai nustatė, jog „*taikos teisėjas nerenka įrodymų ir žinių, o paremia sprendimus vien tiktai bylininkų pateiktais įrodymais*“ Taigi, ne *procedeat iudex ex officio*. Tuo tarpu pakeistajame CTĮ 82 str. įtvirtinamas santykinai aktyviai įrodinėjimo procese dalyvaujančio teisėjo modelis: „*Apylinkės teisėjas turi rūpintis, kad esminės bylos aplinkybės būtų išaiškintos. Jis gali klausinėti bylininkus, reikalauti iš jų paaiškinimų, nurodyti jiems aplinkybes, kurios reikia išaiškinti bylai teisingai išspręsti.*” Be to, 1934 m. rugpjūčio 1 d. CTĮ taip pat buvo papildytas 82-1 str., kuris nustatė, jog „*apylinkės teisėjas, radęs, kad bylininko nurodytoms aplinkybėms, kurios reikia išaiškinti bylai teisingai išspręsti, nepristatyta įrodymų, arba, kad pristatytieji tų aplinkybių įrodymai yra nepakankami, turi tatau nurodyti bylininkui ir duoti jam laiko reikiamiems įrodymams pristatyti.*”³⁵ Prof. V. Mikelėnas taip pat pažymi, kad šios normos patvirtinančios, jog jau ikikarinėje Lietuvoje rungimosi principas buvo derinamas su teisėjo iniciatyva.³⁶

Socialinio civilinio proceso mokykla, o visų pirma jos pradininkas ir ideologas dr. Franz Klein, esmingai pakeitė požiūrį į pačią pažeistų subjektinių teisių gynybos procedūrą, aiškiai įvardino tuos proceso tikslus, kurie laikytini prioritetiniais. Būtent remiantis socialinio civilinio proceso idėjomis, kaip savarankiškas proceso tikslas LR CPK 2 str. yra įvardinamas greitas bylos išnagrinėjimas (kuo greitesnis teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimas). Kita vertus, proceso operatyvumas ir koncentruotumas nėra civilinės teisenos savitikslis. Dr. Franz Klein visus civilinio proceso tikslus, pagal tai, ar jų turinys yra sąlygotas konkretaus visuomenės istorinės raidos laikotarpio, ar ne, skirsto į dvi grupes: nekintančius (pavyzdžiui, teisėtvarkos užtikrinimas, tinkamas įstatymų taikymas nagrinėjant civilines bylas, priimant jose sprendimus bei šiuos sprendimus vykdančią) bei kintančiuosius. Šiai kategorijai Fr. Klein priskiria socialinę proceso funkciją, o būtent kuo greičiau, paprasčiau ir pigiau išspręsti ginčą. Socialiniai proceso tikslai priklauso nuo konkretaus visuomenės raidos etapo. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas analogiškai tikslą kaip galima greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių sieja su kita ne mažiau svarbia teismo pareiga – teisingai išnagrinėti bylą, ginčo santykiams tinkamai taikyti materialinės teisės normas. Šis

³⁵ Viskanta J. Civilinio proceso įstatymas su pridedamaisiais įstatymais ir Vyriausiojo Tribunolo išaiškinimais. Kaunas: Literatūra, 1931. P. 41.

³⁶ Mikelėnas V. Civilinis procesas. T. I. Vilnius: Justitia, 1997. P. 95.

tikslas socialiniame civilinio proceso modelyje reiškia ne ką kitą, kaip tai, kad teismas yra saistomas pareigos nustatyti byloje materialiąją tiesą. Tinkamas įstatymų taikymas ir materialiosios tiesos nustatymas kaip vienas iš civilinio proceso tikslų yra akcentuojami ir Lietuvos teismų praktikoje. Antai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo 2005 m. spalio 24 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-501/2005 *Areex International Trading Co v. UAB „Santoveta“* pažymėjo, kad „vienas iš civilinio proceso tikslų yra tikslas nustatyti materialiąją tiesą byloje ir reiškia byla nagrinėjančio teismo pareigą imtis įstatymo numatytų galimų procesinių priemonių, kad, priimdamas byloje sprendimą, teismas būtų kiek galima labiau įsitikinęs dėl tam tikrų aplinkybių buvimo arba jų nebuvimo.“³⁷ Tikslas nustatyti byloje materialiąją tiesą, be jokios abejonės, yra viena iš aktyvaus teisėjo vaidmens, kuris pasirinktas galiojančiame LR CPK, išraiškų. CPK įtvirtinto aktyvaus teisėjo vaidmens bei civilinio proceso tikslo tinkamai taikyti įstatymus nagrinėjant civilines bylas, priimant procesinius sprendimus ir juos vykdant santykis taip pat ne kartą atskleistas teismų praktikoje. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo kasacinėje nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2001 *E. Volkova v. KB „Senamiesčio bankas“* atkreipė dėmesį į tai, jog teismų praktikoje ne visais atvejais yra visiškai išnaudojamos procesinio įstatymo teisėjui suteiktos galimybės aktyviai veikti siekiant vieno iš procesinių tikslų – t. y. nustatyti byloje materialiąją tiesą: „teismai, atsižvelgdami į bylos specifiką, nustatant reikšmingas bylai faktines aplinkybes, turėjo imtis aktyvesnio vaidmens.“ Aptariamoje nutartyje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija aktyvų teisėjo vaidmenį, leidžiantį efektyviai įgyvendinti LR CPK 2 str. įtvirtintus proceso tikslus, atskleidė įrodymų instituto aspektu. Nutartyje pažymima, kad CPK 58 str. 2 d. numato galimybę teisėjui aktyviai dalyvauti įrodymų rinkimo procese, o tai, kad teisėjas yra aktyvus proceso dalyvis, numato ir kitos CPK normos: 1) CPK 188-203 straipsniai nustato, jog teisėjas vadovauja įrodymų rinkimui; 2) vadovaudamasis CPK 57, 59, 64, 191, 209 straipsniais, teisėjas kontroliuoja įrodymų sąsajumą ir leistinumą; 3) teisėjas pateikia klausimus liudytojams, ekspertams, siekdamas nustatyti turinčius reikšmės bylai aplinkybes (CPK 88, 110, 164, 202 str.); 4) teisėjas savo iniciatyva apžiūri įrodymus, skiria ekspertizę, atlieka vietos apžiūrą (CPK 85, 87, 164, 201, 203 str.).

Socialinio civilinio proceso tikslų nulemtas teisėjo aktyvumas teismų praktikoje akcentuojamas dažnai. Štai Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2000 m. lapkričio 8 d. kasacinėje nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-1154/2000 *Artūras Tarvydas v. UAB „Girobusas“* pažymima, jog „CPK 65 str. 1 dalis nustato, kad teismas įvertina įrodymus pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, pilnutiniu ir objektyviu visų bylos aplinkybių viseto išnagrinėjimu.

---

³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=28857>, prisijungimo laikas 2005-11-14.

Tai dar kartą patvirtina išvadą, jog teisėjas yra aktyvus proceso dalyvis ir gali įtakoti įrodinėjimo procesą. Tam tikrais atvejais, atsižvelgdamas į faktines bylos aplinkybes, ginamų teisių pobūdį, teisėjas gali padėti šalims rinkti įrodymus.³⁸

Bene svarbiausiojo socialinio civilinio proceso modelio bruožo – teisėjo aktyvumo įtaka civilinio proceso tikslų realizavimui pabrėžiama ne tik teismų praktikoje, bet ir teisės doktrinoje. Antai, A. Driukas ir V. Valančius teigia, kad CPK galutinai apsispręsta dėl teisėjo vaidmens civiliniame procese, o jo rengėjai pasirinko socialinį civilinio proceso modelį, kurio vienas iš esminių bruožų yra aktyvus teisėjas, siekiantis greito, ekonomišką proceso bei materialiosios tiesos nustatymo byloje.³⁹

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima daryti išvadą, jog įstatymų leidėjo pasirinktas civilinio proceso modelis, nuosekliai lemia procesiniame įstatyme įtvirtintus civilinio proceso tikslus, o taip pat ir šių tikslų tarpusavio santykį. Antai Franz Klein socialinį civilinį procesą apibūdino kaip visų proceso tikslų (aiškumo ir prieinamumo, ekonomiškumo ir koncentruotumo, teisingo sprendimo priėmimo) harmoningą tarpusavio derinimą ir įgyvendinimą.⁴⁰

Socialinio civilinio proceso modelio realizavimas Lietuvos civiliniuose procesiniuose įstatymuose yra ypač akcentuotinas ir kalbant apie proceso tikslų įgyvendinimą teismų praktikoje. Kaip jau buvo minėta, aiškus proceso tikslų identifikavimas praktiniu požiūriu yra svarbus todėl, kad bet kurią CPK normą būtina aiškinti atsižvelgiant į šio kodekso, kaip sisteminio akto tikslus.⁴¹ Antra, socialinio civilinio proceso modelis, kurio esmę sudaro skirtingų proceso tikslų harmonizavimas, teismų praktikai kelia kitą itin svarbų uždavinį: kiekvienoje nagrinėjamoje byloje nuspręsti, kuriems iš proceso tikslų teikti prioritetą, kur teisėjo vaidmuo procese turėtų būti aktyvesnis. Trečia, socialiniame civiliniame procese privalo būti stengiamasi išvelgti ir suderinti privatų bei visuomeninį ir valstybinį interesą, kas yra sąlygota tos aplinkybės, kad kai kurie CPK 2 str. civiliniam procesui keliami tikslai yra privataus pobūdžio, kaip antai, asmenų pažeistų ar ginčijamų materialinių subjektinių teisių ar įstatymo saugomų interesų gynimas, o kiti daugiau viešojo, kaip kad tikslas aiškinti bei plėtoti teisę.

Taigi, apibendrintai tariant, civilinio proceso modelio pasirinkimas apsprendžia konkrečioje valstybėje civiliniam procesui keliamų tikslų sistemą ir atskirų tikslų vietą joje.

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=17907>, prisijungimo laikas 2004-11-14.

³⁹ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. T. I., P. 76.

⁴⁰ Klein, F., Engel F. Der Zivilproceß Österreichs. Mannheim, 1927. P. 599. Cit. pgl. Nekrošius V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus // Teisė. Mokslo darbai. 1999, Nr. 33-1 P. 47.

⁴¹ Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso komentaras. Pirma dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2004. P. 39.

I. 6. Civilinio proceso tikslų rūšys

Civilinis procesas yra susijęs su visa eile siekių, kurių tarpusavio derinimas atskirais atvejais gali tapti išties nelengvu uždaviniu civilinę bylą nagrinėjančiam teismui. Tai, jog civilinis procesas pasižymi tikslų kompleksiskumu, skatina mėginimus šiuos tikslus skirstyti, remiantis įvairiais pagrindais.

Jau buvome užsiminę apie dr. Franz Klein pasiūlytas civilinio proceso tikslų klasifikacijas. Visų pirma, tai skirstymas priklausomai nuo to, ar konkretaus civilinio proceso tikslo turinys priklauso nuo laikotarpio, kuriame gyvena visuomenė. Remianti šiuo pagrindu, skiriami nekintantys civilinio proceso tikslai (teisėtvarkos užtikrinimas, sprendimo priėmimas ir jo įgyvendinimo užtikrinimas) bei kintantys, kuriais dr. Klein laiko socialinius proceso tikslus, nulemtus socialinės proceso funkcijos bei apspręstus tam tikro konkrečios visuomenės raidos etapo.

Be to, Fr. Kleinas civilinio proceso tikslus skirstė ir į bendruosius, kurie nulemia proceso struktūrą ir teisėjo vaidmenį sprendžiant ginčą, bei specialiuosius.⁴²

Pagrįsta būtų teigti, kad civilinio proceso tikslų grupavimas yra betarpiškai sąlygotas pačios civilinio proceso prigimties. Nors civilinio proceso tvarka yra nagrinėjami ginčai, kilę iš privatinų teisinių santykių, tačiau ši subjektinių teisių ir teisėtų interesų gynimo forma yra suteikiama valstybės. Atsakydamas į klausimą, ar civilinis ginčas yra susijęs su visuomenės ir valstybės interesais, F. Kleinas teigė, kad interesų konfliktai, kurie susiję su visuomenėje galiojančios teisės taikymu, taigi ir su visuomenėje esamos teisinės tvarkos įgyvendinimu, yra reikšmingi tiek valstybei, tiek ir visuomenei, todėl juos sprendžiant būtina atsižvelgti ir į subjektų interesus.⁴³ Taigi, suinteresuotumas tiek proceso eiga, tiek ir jo rezultatais gali būti ir privatus, ir viešas. Mūsų nuomone, ši išvada ypač teisinga ir aktuali, kai kalbama apie procesinę pažeistų subjektinių teisių gynybos formą, grindžiama socialinio civilinio proceso modeliu. Lietuvos civilinio proceso teisės specialistai LR CPK 2 str. įvardintus civilinio proceso tikslus siūlo skirstyti į viešuosius ir privačiuosius. Antai V. Nekrošius pažymi, jog tai, kad Lietuvos CPK grindžiamas socialinio civilinio proceso mokykla, reiškia, jog įstatymų leidėjas pabrėžia dvejopus civilinio proceso tikslus: privačiuosius ir viešuosius.⁴⁴ Kita vertus, takoskyra tarp viešųjų ir privačiųjų proceso tikslų yra pakankamai paslanki. Ryškiausią privatų pobūdį turi LR CPK 2 str. numatytas tikslas – ginti pažeistas subjektines teises bei teisėtus interesus, reiškiantis tai, jog teismui keliamas uždavinys

⁴² Nekrošius V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus // Teisė. Mokslo darbai. 1999, Nr. 33-1. P. 44-45.

⁴³ Klein. F., Engel F. Der Zivilproceß Österreichs. Mannheim, 1927. P. 599. Cit. pgl. Nekrošius V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus // Teisė. Mokslo darbai. 1999, Nr. 33-1 P. 187.

⁴⁴ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. T. I. Vilnius: Justitia, 2003. P. 43. Taip pat žr. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. T. I. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 54.

išspręsti konkretų ginčą tarp konkrečių šalių ir priimti individualų teisės aktą – teismo sprendimą, ženklinantį ginčo tarp šalių pabaigą, aiškų jų tarpusavio teisių ir pareigų konstatavimą bei teisinės taikos atkūrimą (*res in iudicium deducta, res iudicata pro veritate accipitur*⁴⁵).

Viešojo civilinio proceso tikslo pobūdį labiausiai atitinka paskutinysis CPK 2 str. apibrėžtas civilinio proceso tikslas – tai teisės aiškinimas ir plėtojimas. Svarbą, kuri tenka teisės aiškinimui, pabrėžė jau senovės romėnų juristai. Antai Celsas pažymi, kad teisės išmanymas nereiškia vien tik įstatymo žodžių žinojimo, bet jų turinio ir reikšmės supratimą.⁴⁶ Taigi, konkrečios teisės normos aiškinimas, teisingai įvertinant tikruosius įstatymų leidėjo tikslus ir ketinimus, turėtus nustatant vienokį ar kitokį teisinį reglamentavimą, įgauna itin didelę praktinę reikšmę. Tuo tarpu atvejai, kai teisės norma aiškinama klaidingai, taip pat gali sukelti toli siekiančias neigiamas pasekmes. Tai pasakytina ne tik apie vieną iš konkretaus ginčo šalių, kurios interesus pažeidžia toks klaidingas aiškinimas, bet ir apie daugelį kitų teisės subjektų, kadangi neteisingas aiškinimas gali būti taikomas ir daugelyje kitų analogiškos kategorijos bylų ateityje. Taigi, teisės aiškinimo tikslas toli peržengia konkrečios bylos, o tuo pačiu ir privataus pobūdžio tikslo ribas. Be to, LR CPK 3 str. 1 d. įtvirtina principus, kuriais vadovaudamasis, teismas aiškina ir taiko įstatymus bei kitus teisės aktus. Tai teisingumas, sąžiningumas ir protingumas. Nederėtų pamiršti ir materialinio teisinio šių principų aspekto. LR CK 1.5 str. nurodoma, jog civilinių teisinių santykių subjektai, įgyvendindami savo teises bei atlikdami pareigas, privalo veikti pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus. Nukreipimas į šias kategorijas eilėje CK straipsnių įgalina teigti, jog teisingumas, protingumas ir sąžiningumas yra pamatinės CK nuostatos. Minėtų principų turinio CK neatskleidžia dėl paprastos priežasties – jų turinys kiekvienu atveju priklauso nuo faktinių bylos aplinkybių, todėl padėti identifikuoti teisingumo, protingumo bei sąžiningumo turinį gali tik teismų praktika, konkretūs teismo precedentai bei teisės doktrina.⁴⁷ Taigi, nors teismai nekuria teisės, ką suponuoja LR Konstitucijos 5 str. įtvirtintas valdžių padalijimo principas, o vadovaujasi galiojančiu įstatymu, nagrinėjant konkrečią bylą galiojančių teisės principų bei normų taikymo sritis yra plečiama arba siaurinama. Taigi, šiuo atveju teismas, kaip vienintelė institucija, visuomenės bei valstybės įgaliota įgyvendinti teisingumą, siekia viešojo pobūdžio tikslo.

Likę civiliniam procesui keliami tikslai pasižymi aiškia dualistine prigimtimi. Štai, kad ir greitas teisinės taikos atkūrimas. Kiekvienas asmuo, realizuodamas LR CPK 5 str. numatytą teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos, yra suinteresuotas, kad pažeista ar ginčijama subjektinė teisė ar teisėtas interesas būtų apgintas kuo greičiau, o į ginčo šalių tarpusavio santykius įneštas

⁴⁵ D.50.17.207 Žr. Inskrypcje prawa rzymskiego na kolumnadzie Sądu Najwyższego przy pl. Krasińskich w Warszawie // Gazeta Wyborcza, 2000/03/04.

⁴⁶ D.1.3.17 *Celsus: Scire leges non hoc est: verba earum tenere, sed vim ac potestatem.*

⁴⁷ Plačiau žr. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2005. P. 74-79.

apibrėžtumas ir stabilumas. Kita vertus, darniu visuomeninio gyvenimo funkcionavimu bei operatyviu jame kylančių konfliktų sprendimu yra taip pat suinteresuota ir valstybė, kaip politinė visuomenės organizacija.

Taigi, civilinio proceso tikslams yra būdingas kompleksinis pobūdis. Juose nesunkiai išvelgiamas tiek privatus, tiek ir viešasis elementas. Tai, be kita ko, yra sąlygota civilinio proceso teisės, kaip mišrios teisės šakos, ypatybių, o taip pat motyvuotina tuo, jog nors civilinis procesas – tai privatinų ginčų sprendimo procesinė forma, galimybes ją naudoti sudaro valstybė, kuri čia siekia ir tam tikrų viešųjų tikslų, kaip antai greitas procesas, reiškiantis ne tik tinkamą materialinių subjektinių teisių gynimą, bet ir ženklintis teismų darbo efektyvumą, ekonomišką biudžeto lėšų naudojimą ir pan.

Trumpai aptarėme bendruosius teorinius klausimus, susijusius su civilinio proceso tikslais, pateikėme svarbiausias su šiais klausimais susijusias pozicijas, kurios yra reiškiamos Lietuvos civilinio proceso teisės doktrinoje bei teismų praktikoje. Sekanti stambi dėstomoji magistrinio darbo dalis bus skirta aptarti principinius civilinio proceso teisės tikslų įgyvendinimo aspektus Lietuvos teismų praktikoje.

II. ATSKIRI CIVILINIO PROCESO TIKSLAI IR JŲ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE

II. 1. Asmenų pažeistų ar ginčijamų materialinių subjektinių teisių ar įstatymo saugomų interesų gynimas

Rezultatai, į kuriuos nukreipta visa civilinio proceso procedūra – tai konstatavimas, ar konkrečiu nagrinėjamu atveju buvo pažeista materialioji subjektinė teisė arba teisėtas interesas, nustatymas, ar pažeidimas buvo padarytas konkretaus asmens bei nurodymas, koku būdu šis pažeidimas turėtų būti pašalintas. Mūsų nuomone, šis LR CPK 2 str. įtvirtintas civilinio proceso tikslas yra nelengvai atribojamas nuo bendrųjų civilinio proceso esmės, jo paskirties sąvokų. Kita vertus, analizuojant šio tikslo įgyvendinimą Lietuvos teismų praktikoje, nederėtų pamiršti, kad pažeista ar ne konkrečiu atveju materialioji subjektinė teisė ar įstatymo saugomas interesas, teismas konstatuoja tik išnagrinėjęs civilinę bylą ir priimdamas joje sprendimą. LR Civilinio proceso kodekso komentaro rengėjai visiškai pagrįstai, komentuodami mūsų aptariamo proceso tikslo turinį, pažymi, jog spręsdamas dėl ieškinio pareiškimo priėmimo teismas nesprenžia ir negali spręsti

aukščiau paminėtų klausimų.⁴⁸ Taigi, sprendžiant dėl to, ar pasiektas procesui keliamas tikslas – asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės bei teisėti interesai yra pažeisti ar ginčijami, interesų gynimas, mūsų nuomone, tenka atsakyti ir į klausimą, kokiais konkrečiais būdais ir priemonėmis buvo siekiama šios teisių gynbos.

Civilinio proceso teisės teorijoje kaip vienas iš civilinio proceso principų yra įvardinama teisė į tinkamą teismo procesą (*due process of law*). Prof. V. Mikelėnas, aptardamas šio principo turinį, pažymi jį esant labai platų, kas sąlygoja dažnus principo pažeidimus teismų praktikoje.⁴⁹ Tinkamo proceso sąvoka apima tiek ir objektyvų, nešališką, tiek ir koncentruotą, operatyvų, ekonomišką procesą. Mūsų nuomone, atsakymas į tai, ar nebuvo pažeistas tinkamo proceso principas, drauge yra atsakymas ir į klausimą, ar buvo įgyvendintas mūsų analizuojamas proceso tikslas. Kaip ir pažymi, LR CPK komentaro rengėjai, prielaidos tinkamam tikslo ginti pažeistas asmenų materialines subjektines teises ir teisėtus interesus realizavimui, sudaromos jau civilinės bylos iškėlimo stadijoje. Svarbia prielaida nagrinėjamo proceso tikslo įgyvendinimui laikytina tai, jog atsisakyti priimti ieškinį galima tik griežtai remiantis LR CPK 137 str. 2 d. išvardintais pagrindais. Tokie atvejai, kai ieškinį atsisakoma priimti kitais pagrindais yra neabejotinai laikytini konstitucinės teisės kreiptis į teismą pažeidimu (LR Konstitucijos 30 str., LR Civilinio proceso kodekso 5 str.). Kalbant apie atvejus, kai ieškinyje dėstomi materialinio teisinio pobūdžio reikalavimai yra aiškiai neteisėti arba akivaizdu, jog reikalavimą reiškia tokios teisės neturintis asmuo, susiduriame su atskirų civilinio proceso tikslų bei principų kolizijos problema, kurioje tenka pamatuotai atsakyti į klausimą, kuriam iš procesinių tikslų teiktinas prioritetas. Šiuo atveju tikslas ginti asmenų, kurių materialiosios subjektinės teisės arba teisėti interesai yra pažeisti ar ginčijami, interesus yra laikomas didesne vertybe nei proceso tikslingumas ar jo ekonomiškumas. Tokio prioriteto nustatymas yra itin svarbi prielaida užtikrinti konstitucinės teisės į teisminę gynybą bei jos visuotinio prieinamumo principo įgyvendinimą. Štai ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 1999 m. lapkričio 8 d. kasacinėje nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-752/1999 *S. Černiauskas v. I. Tichmanas* pažymėjo, jog netinkamas ieškovas neturi teisės į ieškinio patenkinimą.⁵⁰ Tuo tarpu atsisakyti priimti ieškinį ir tokiu būdu užkirsti kelią kreiptis į teismą remiantis materialiniais teisiniais argumentais, kaip antai materialinės subjektinės teisės neturėjimu, neteisėtu suinteresuotumu, negalima. Šios aplinkybės yra konstatuojamos tik išnagrinėjus bylą iš esmės ir priėmus teismo sprendimą, t. y. įgyvendinus mūsų analizuojamą procesinį tikslą. Analogiška pozicija buvo suformuluota ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų Senato 1996 m. birželio 21 d.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2004. P. 39.

⁴⁹ Mikelėnas V. Civilinis procesas. T. I. Vilnius: Justitia, 1997. P. 69-73.

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=17457>, prisijungimo laikas 2005-11-12.

nutarimo Nr. 42 “*Dėl darbo sutarties taikymo civilinėse bylose apibendrinimo rezultatų*” 36 p. 2 d., kurioje teigiama, kad teismas negalintis atsisakyti priimti pareiškimo dėl to, kad praleistas ieškinio senaties terminas, o tai yra pagrindas tokį ieškinį atmesti.⁵¹

Analizuojant civilinės bylos iškėlimo klausimą CPK 2 str. įtvirtintų proceso tikslų aspektu, nederėtų pamiršti, kad atskirais atvejais, tikslo ginti asmenų pažeistas ar ginčijamas teises bei proceso koncentracijos, pagaliau ir jo tikslingumo konkurencijos klausimas gali būti sprendžiamas ir priešingai, nei aptarėme aukščiau. Kaip žinia, šiandieninė procesinė privatiųjų materialijų subjektinių teisių gynybos forma pasižymi pakankamai didele diferenciacija: galimybė savo teises efektyviai ginti įprastine ginčo teiseną, papildoma summarinio, supaprastintojo proceso formomis. Atsižvelgiant į tai, kurių procesinių tikslų realizavimą įstatymų leidėjas laiko prioritetiniu, nagrinėjant bylas summarinio proceso tvarka, klausimas dėl konstitucinės teisės į teisminę gynybą realizavimo šiuo atveju gali būti sprendžiamas kitaip, nei esant įprastinei ginčo teisei. Štai LR CPK 435 str. 2 d. 4 p. teismui, sprendžiančiam pareiškimo dėl teismo įsakymo išdavimo priėmimo klausimą, suteikia teisę atsisakyti tokį pareiškimą priimti, jeigu teismas laiko jį esant aiškiai nepagrįstą. Kuo aiškintina tokia išimtis iš bendrosios taisyklės? Visų pirma, dera pažymėti tai, jog procesas dėl teismo įsakymo išdavimo yra susijęs ne tik su bylos medžiagos koncentracija (teismas netiria įrodymų), tačiau kartu reiškia ir kreditoriui iš esmės supaprastintą procedūrą: procese naudojamos suvienodintos procesinės formos, žyminis mokestis sudaro tik ketvirtadalį šio mokesčio, mokėtino kreipiantis įprastine ieškininės teisenos tvarka. Toks “lengvai prieinamas teismo procesas”, viena vertus, didina proceso tikslo ginti pažeistas subjektines materialines teises įgyvendinimo galimybes, tačiau, kita vertus, yra susijęs ir su padidinta rizika, jog šalis gali piktnaudžiauti savo teisėmis. Dėl šios priežasties, įstatymų leidėjas imasi priemonių, kad tam būtų užkirstas kelias, o šiuo atveju svarbesnę reikšmę įgyja proceso tikslingumas bei siekis apsaugoti priešingą šalį nuo “nepagrįsto” teismo proceso. Suprantama, jog civilinio proceso tikslų balanso turi būti siekiama labai atsakingai įvertinus visas konkrečias aplinkybes. Štai prof. V. Nekrošius atkreipia dėmesį, kad CPK 435 str. 2 d. 4 p. negali būti taikomas motyvuojant įrodymų trūkumą ar jų nebuvimu.⁵² Procesinio įstatymo vartojama sąvoka “aiškiai nepagrįstas” turi būti taikoma tik tokiems reikalavimams, kurie yra apskritai neįmanomi dėl savo neteisėtumo, objektyvaus nebuvimo ir pan. Mes norime atkreipti dėmesį į tai, kad toks civilinio proceso tikslų derinimo būdas civilinio proceso teisės istorijoje nėra naujiena. Antai romėnų *praetor* turėjo teisę nedvejodamas atsisakyti duoti ieškininę formulę, t. y. teikti teisminę gynybą, tais atvejais, kai ieškovas savo reikalavimą grindė formaliai nepanaikintomis, tačiau teisingumo ir geros valios reikalavimų neatitinkančiomis

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=17457>, prisijungimo laikas 2005-11-13.

⁵² Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. T. II. Vilnius: Justitia, 2005. P. 250.

kviritų teisės – *ius civile* normomis: “*Eius est actionem denegare, qui possit et dare.*”⁵³ Kita vertus, mūsų nuomone, lingvistinė išraiška “aiškiai nepagrįstas” LR CPK 435 str. 2 d. 4 p. vartojama nekorektiškai dėl sekančių priežasčių. Priimdamas teismo įsakymą teismas apskritai netikrina kreditoriaus pareikšto reikalavimo pagrįstumo (CPK 437 str. 2 d. 4 p.). Išeties tašku tikslinant procesinio įstatymo vartojamus terminus, šiuo atveju galėtų tapti ir teismų praktika. Štai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo 2002 m. balandžio 8 d. kasacinėje nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-568/2002 AB “*Išlaužo žuvis*” v. *Teismo antstolių kontora prie Prienų rajono apylinkės teismo* yra pažymėjęs, jog “*teisingumo ir protingumo kriterijai, įtvirtinti CPK 11 str. 7 dalyje (1964 m. redakcijos – aut. past.) , reikalauja ginti sąžiningą asmenį.*”⁵⁴ Taigi, ir pareiškimo dėl teismo įsakymo išdavimo atveju, CPK turėtų būti numatyta, kad teismas atsisako tokį pareiškimą priimti tuomet, kai jis yra aiškiai **neteisėtas arba nesąžiningas** (paryškinta mano – aut. past.): nesąžiningai veikiančiam asmeniui teisminė gynyba, pasinaudojant lengviau prieinama sumarinio proceso forma, neturi būti laiduojama. Atsižvelgiant į išdėstytą, įstatymų leidejui siūlytina LR CPK 435 str. 2 d. 4 p. formuluotę tikslinti.

Savaime suprantama, kad tikslas ginti pažeistas ar ginčijamas materialiąsias subjektines teises, kartu reiškiantis ir valstybės pareigą užtikrinti tinkamą, procesą, yra susijęs su visa eile *due process of law* aspektų, kurių plačiau analizuoti dėl šio darbo apimties, negalime. Tai ir objektyvaus, nešališko procesinio ginčų sprendimo šalių procesinio lygiateisiškumo sąlygomis užtikrinimas, realaus teismo procesinių sprendimų vykdymo garantavimas ir kt. Kitaip tariant, šis tikslas reiškia ne tik abstrakčią valstybės pareigą garantuoti procesinę subjektinių teisių gynybos formą, kuri atsiranda pastarajai draudžiant vartoti savigyną, bet ir užtikrinti šios formos efektyvumą. Procesinės gynybos efektyvumas reiškia, visų pirma, tai kad kiekvienam materialinės teisės subjektui yra sudaromos galimybės kreiptis į teismą, kad šis patikrintų, ar materialioji teisė, įstatymo saugomas interesas buvo pažeistas, ar ne ir reikalauti, kad tokia patikra būtų atlikta nuosekliai laikantis visų procesiniame įstatyme įtvirtintų principų, kas sąlygotų materialiąja prasme teisingo procesinio sprendimo priėmimą.

---

⁵³ D. 50.17.102 Ulpianus. Cit pgl. Rozwadowski W. Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł. Poznań: Ars boni et aequi, 1992. P. 245.

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=10225>, prisijungimo laikas 2005-09-11.

II.2. Tinkamas įstatymų taikymas nagrinėjant civilines bylas, priimant sprendimus ir juos vykdant

II. 2. 1. Teismo pareiga nustatyti byloje tiesą ir atlikti subsumpciją. Procesinės tiesos rūšys

Tinkamo įstatymų taikymo nagrinėjant civilines bylas, priimant jose sprendimus bei šiuos sprendimus vykdant principas yra susijęs su teismo atliekama subsumpcijos funkcija, t. y. materialinės teisės normų taikymu konkrečioms faktinėms aplinkybėms. Taigi, tinkamą įstatymų taikymą nagrinėjant civilines bylas nulemia sėkmingas faktinės bylos medžiagos nustatymas ir ištyrimas.

Civilinio proceso teisės teorijoje esama keleriopo požiūrio į teismui tiriant faktinę bylos medžiagą keliamus uždavinius. Atsižvelgiant į tai, kokio lygio įsitikinimo dėl faktinių aplinkybių buvimo ar nebuvimo reikalaujama iš teismo, skiriamos trys tiesos procesine prasme rūšys: formalioji, materialioji bei objektyvioji. Reikia pažymėti, kad kiekviena iš minėtų tiesos rūšių yra būdinga skirtingiems procesiniams modeliams. Štai liberaliajame civiliniame procese iš esmės neribojant šalių rungimosi ir dispozityvumo principo, be išimčių taikomas ir principas *iudex iudicet secundum allegata et probata partium*. Taigi, faktinių aplinkybių buvimas arba nebuvimas yra nustatomas išimtinai remiantis šalių pateiktais įrodymais. Štai ir liberalųjį civilinio proceso modelį palaikęs lenkų procesualistas A. Jakubecki nurodo, kad civilinio proceso tikslas, priešingai nei baudžiamojo, yra ne “materialiosios tiesos”⁵⁵ nustatymas, tačiau nusprendimas, kuri iš besibylinėjančių šalių pagal jų pateiktus įrodymus laikytina teisesne. Pasak A. Jakubecki, absoliutus teisės į teisminę gynybą įgyvendinimas pasireiškstų objektyvaus teisinių santykių, iš kurių yra kilęs ginčas, turinio nustatymu, tačiau didžiojoje dalyje civilinių ginčų tai padaryti būtų itin sunku arba net ir apskritai neįmanoma nepaneigiant civilinio proceso esmę sudarančio šalių dispozityvumo principo, kurio negali atstoti teismo veikla *ex officio* įrodinėjimo procese.⁵⁶

Objektyviosios tiesos nustatymas, charakteringas inkviziciniam civiliam procesui. Pažymėtina, kad ir 1964 m. redakcijos LR CPK, grįsto iš esmės neribotu teismo aktyvumu civiliniame procese, 65 str. įpareigojo teismą “visapusiškai, pilnutinai ir objektyviai” ištirti visas bylos aplinkybes.

Media sententia dviejų paminėtų kraštutinių alternatyvų atžvilgiu laikytina trečioji tiesos rūšis – tai materialioji tiesa. Kaip jau buvo minėta, materialiosios tiesos nustatymo iš teismo

⁵⁵ Mūsų nuomone, “materialiosios tiesos” sąvoką A. Jakubecki čia vartoja ne visai korektiškai, kadangi baudžiamajame procese būtina nustatyti objektyviają tiesą, kas pasiekama visapusišku ir pilnutiniu bylos aplinkybių ištyrimu.

⁵⁶ Jakubecki A. Kontradyktoryjność a poznanie prawdy w procesie cywilnym w świetle zmian Kodeksu postępowania cywilnego // Przegląd Sądowy, 1998, Nr. 10. P. 71

reikalaujama socialiniame civiliniame procese. Kadangi galiojantis LR CPK yra grindžiamas būtent socialinio civilinio proceso modeliu, Lietuvos teismų praktikoje materialiosios tiesos nustatymas taip pat įvardinamas kaip vienas iš proceso tikslų. Tai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nedviprasmiškai konstatavęs mūsų jau minėtoje 2005 m. spalio 24 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-501/2005 *Areex International Trading Co v. UAB „Santoveta“*⁵⁷ Tinkamo įstatymų taikymo nagrinėjant civilines bylas, priimant jose sprendimus ir juos vykdant tikslas ir reiškia, jog tinkamos subsumpcijos esama tik tais atvejais, kai teismas yra įsitikinęs arba beveik įsitikinęs buvus ar nebuvus tam tikras faktines aplinkybes. Priešingai nei liberaliajame civiliniame procese, kuriame pakanka nustatyti formaliąją tiesą, socialiniame procese principas *iudex iudicet secundum allegata et probata partium* nėra absoliutus. Jau ikirevoliucinės Rusijos procesualistai, pripažindami, jog rungimosi principas sudaro civilinio proceso pagrindą, akcentavo socialinį absoliutaus jo taikymo neteisingumą. Dėl šios priežasties, tuomet buvo siūloma suteikti teismui tam tikrą iniciatyvos teisę nustatant materialiąją tiesą, kuri būtų ribojama pareigos nepažeisti šalių dispozityvumo. Pavyzdžiui, E. V. Vaskovskij teigė, jog civiliniame procese būtina išlaikyti rungimosi ir teismo aktyvumo proporciją ir siūlė tokį proceso modelį vadinti instrukciniu procesu.⁵⁸

Lietuvos Aukščiausiasis teismas mūsų minėtose nutartyse, priimtose civilinėse bylose Nr. 3K-3-62/2001 *E. Volkova v. KB „Senamiesčio bankas“*, Nr. 3K-3-1154/2000 *Artūras Tarvydas v. UAB „Girobusas“* taip pat konstatavo, jog CPK sudaro galimybes teisėjui aktyviai dalyvauti įrodinėjimo procese. Mūsų nuomone, analizuojant tinkamo įstatymų taikymo civiliniame procese tikslą, svarbiausia yra atsakyti, koku būdu Lietuvos teismų praktikoje yra sprendžiamas šalių dispozityvumo, jų rungimosi bei teismo aktyvumo santykio klausimas. Pamėginsime tai atlikti, remdamiesi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika.

II. 2. 2. Kai kurie materialiosios tiesos nustatymo tikslo įgyvendinimui aktualūs rungimosi ir dispozityvumo principų taikymo aspektai

Lietuvos teismų praktika leidžia teigti, jog ir socialinis civilinis procesas yra organizuojamas remiantis baziniais šalių dispozityvumo ir rungimosi principais. Antai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo 2004 m. balandžio 19 d. nutartyje priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-282/2004 *Vilniaus miesto savivaldybės taryba v. D. Dudėnienė, V. Dudėnas*, nurodė, kad *“civilinės bylos visuose teismuose turi būti nagrinėjamos laikantis rungimosi principo, vadinasi, kiekviena šalis privalo įrodyti tas aplinkybes, kuriomis ji remiasi kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindu.*

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=28857>, prisijungimo laikas 2005-11-14.

⁵⁸ Vaskovskij E. V. Učebnik graždanskovo processa // Chrestomatija po graždanskomu processu. P. 69-73.

Rungimosi principas išreiškia pačią civilinio proceso esmę, visą bylos nagrinėjimą laikydamas lygiateisių ginčo šalių dvikova teisme.”⁵⁹

Tai, jog rungimasis sudaro civilinio proceso esmę, sąlygoja teismų praktikoje griežtai konstatuojama draudimą teismui stoti į vienos iš šalių pusę bei padėti jai rinkti įrodymus. Štai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo 1999 m. gruodžio 20 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-904/1999 A. Masevičienė, A. Masevičius v. J. Šerpytė, G. Butkevičius, J. Karčiauskas pažymėjo, jog teismas, remdamasis šalių pateiktais įrodymais ir juos įvertindamas, konstatuoja tam tikras bylos aplinkybes ir jų atžvilgiu taiko materialiosios teisės normas. Taigi, teismas netiria faktų ir nerenka įrodymų savo iniciatyva, bet tik abiem proceso šalims turi išaiškinti jų teises ir vienodai padėti jas įgyvendinti, kai šalims to reikia (pavyzdžiui, išreikalauti šalies prašymu tam tikrus įrodymus, kurių pati šalis negali gauti, ir pan.). Tačiau teismas neturi teisės stoti į vienos iš šalių pusę ir padėti jai rinkti įrodymus, nes taip būtų pažeisti ne tik rungimosi, bet ir šalių lygiateisiškumo, teismo nešališkumo principai.”⁶⁰

Rungimosi principo realizavimas civiliniame procese gali pasireikšti daugeliu aspektų. Štai jau romėnų teisės šaltiniuose teigiama: “*Nemo iudex idoneus in propria causa* (Taip pat – “*Nemo iudex sine actore, nemo invitus agere cogatur*).”⁶¹ Taigi, teismas negali *ex officio* iškelti civilinės bylos, ką patvirtina ir teismų praktika šiuo klausimu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatuoja, jog būtent rungimosi principas lemia, kad teismas sprendžia bylą vertindamas tik šalių pateiktus faktus ir įrodymus, bet negali iškelti bylos, savo iniciatyva rinkti įrodymus ar tirti bylos aplinkybes. Skirtingų civilinio proceso tikslų ir principų derinimo, prioritetų teikimo būtinumas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje vaizdžiai atskleidžiamas analizuojant netinkamos šalies pakeitimo tinkama institutą. Štai 2000 m. kovo 6 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-258/2000 J. P. Klimaitis v. A. Žiromskas, R. Lapeikienė, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija pripažino, jog žemesniųjų instancijų teismai, sprenddami dėl atsakovo procesinės padėties pakeitimo byloje nesant pateikto atitinkamo prašymo, neprivalėjo veikti *ex officio*. Pasak Aukščiausiojo Teismo, CPK 37 str. (1964 m. redakcijos – aut. past.) nurodymai dėl netinkamos šalies pakeitimo tinkama galimi įgyvendinant šalies galimybę disponuoti savo teisėmis bei siekiant procesinės ekonomijos, tačiau teismui nėra privalomi.⁶²

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=25219>, prisijungimo laikas 2005-11-14.

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=17535>, prisijungimo laikas 2005-11-14

⁶¹ C. 3.5.1 Cit. pgl. Bojarski W., Dajczak W., Sokala A. Verba iuris. Reguły i kazusy prawa rzymskiego. Toruń: TNOiK, 1995. P. 35.

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=18268>, prisijungimo laikas 2005-11-20.

Dar vienas iš rungimosi principo įgyvendinimo civiliniame procese aspektų – tai draudimas teismui viršyti pareikštus reikalavimus, išeiti už jų ribų, keisti ieškinio dalyką ar pagrindą. Štai atskleidžiant teismo išaiškinimo pareigos turinį, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje yra pažymima, jog *“teismo pareiga išaiškinti dalyvaujantiems byloje asmenims jų teises ar pareigas apima tik principinį išaiškinimą šalims apie joms suteiktą įstatyminę galimybę naudotis tam tikromis procesinėmis teisėmis bei vykdyti tam tikras nustatytas procesines pareigas.”*⁶³ Taigi, pasak Aukščiausiojo Teismo, teismo išaiškinimo pareiga reiškia abstraktų priminimą apie turimas procesines teises ir pareigas, jokių būdu nedetalizuojant konkrečių procesinės gynybos būdų: *“ši teismo pareiga nereikia teismo pareigos nurodyti, kokius konkrečius reikalavimus, prašymus ar konkrečius gynimosi nuo pareikšto ieškinio būdus turi reikšti ar naudoti dalyvaujantys byloje asmenys konkrečioje byloje. Priešingu atveju būtų pažeisti civilinio proceso principai – teisėjo nepriklausomumas, teismo nešališkumas, dispozityvumas ir rungimasis.”*⁶⁴ Tokia pozicija formuojama ir eilėje kitų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių. Antai 2003 m. gegužės 21 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-616/2003 *A. Budrienė v. L. B. Audickienė*, yra pažymima, jog *“teismas, priimdamas sprendimą, negali peržengti ieškinio ribų, t. y. negali keisti nei ieškinio dalyko (pavyzdžiui, negali priteisti šaliai to, ko ji neprašo (lot. ultra petita), arba priteisti daugiau, nei šalis prašo (lot. extra petita), nei ieškinio pagrindo (negali sprendime remtis tokiais faktais, kurių šalys teismui nenurodė, bei įrodymais, kurių byloje nėra).”*⁶⁵

Kita vertus, mūsų analizuojamo civilinio proceso tikslo – tinkamai taikyti įstatymus civilinėse bylose įgyvendinimui yra reikšminga atskirti faktinį ir teisinį ieškinio pagrindą. *Causa petendi* – tai faktinės aplinkybės, kuriomis grindžiamas ieškinio dalykas (*petitum*), bei jas patvirtinantys įrodymai, kuriuos pateikti ieškovo įpareigoja LR CPK 146 str. 2 d. 6 p. Tačiau, remiantis principu *quod lege non prohibitum, licitum est*, ieškovui nedraudžiama ieškinyje nurodyti ir teisinio jo pagrindo, t. y. materialinės teisės normų, kuriomis ieškovas grindžiamas pareikšto materialinio teisinio reikalavimo pagrįstumas.

Subsumpcija yra išimtinė teismo prerogatyva, t. y. remdamasis byloje surinktais įrodymais, faktines aplinkybes nustato bei jas teisiškai kvalifikuoja tik teismas. Dėl šios priežasties ieškovo ieškinyje nurodytas teisinis jo pagrindas teismo nesaisto. Išeinant iš CPK 2 str. įtvirtinto tinkamo įstatymų taikymo tikslo, teismas turi pats pritaikyti materialiosios teisės normą, atitinkančią išdėstytą ieškinio pagrindą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje yra tiesiogiai nurodoma, jog toks teismo veiksmas, kai faktinėms bylos aplinkybėms yra taikomos atitinkamos materialinės teisės

⁶³ Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. birželio 23 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-323/1999 *O. Pažėraitė v. A. Jakubauskienė*: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=17001>, prisijungimo laikas 2005-11-21.

⁶⁴ *Ibidem*

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=8952>, prisijungimo laikas 2005-11-21

normos, tačiau ne tos, kurias nurodė ieškovas, jokių būdu nėra laikomos ieškininių reikalavimų ribų peržengimu, ieškinio dalyko ar jo pagrindo keitimu. Štai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. sausio 24 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-101/2001 *likviduojamoji AB "Tauro bankas" v. UAB "Kaišiadorių agrofirma"* akcentuojama, kad "ieškinio pagrindas yra aplinkybės, kuriomis ieškovas pagrindžia savo reikalavimą. Tai yra faktinio pobūdžio aplinkybės, o ne įstatymai ar faktinių aplinkybių teisinė kvalifikacija (Civilinio proceso kodekso 146 straipsnio 2 dalies 6 punktas). Ieškoviui nėra uždrausta ieškininiame pareiškime nurodyti, jo nuomone, taikytinus įstatymus, kvalifikuoti faktines aplinkybes pagal tas normas, kurias jis pageidauja taikyti, pateikti su tų normų taikymu susijusius teisinius argumentus. Šios aplinkybės yra ne fakto, o teisės klausimai ir sprendžiami teismo. Tai reiškia, kad teismas, pagal ieškininiame pareiškime nurodytas faktines aplinkybes, savarankiškai atlieka faktų teisinę kvalifikaciją, parenka ginčo santykius reguliuojantį įstatymą, teisiniais argumentais atskleidžia taikomo įstatymo nuostatos prasmę. Ieškovo nurodyti įstatymai ir faktinių aplinkybių teisinis vertinimas teismui nėra privalomas, o kitų įstatymų taikymas negali būti vertinamas kaip išėjimas už ieškinio ribų."⁶⁶

Tokiu būdu, teismo pareiga teisingai parinkti materialinės teisės normą, atitinkančią faktinį ieškinio pagrindą, kas nėra laikoma veikimu *ultra petita partium*, yra labai svarbus tinkamo įstatymų taikymo civilinėse bylose, kaip vieno iš proceso tikslų, įgyvendinimo aspektas.

Iki šio kalbėjome apie rungimąsi ir dispozityvumą, kurie, anot Lietuvos teismų praktikos, atspindi civilinio proceso esmę. Tad kyla natūralus klausimas, kokiais atvejais ir kokia apimtimi civiliniame procese pasireiškia aktyvus teisėjo vaidmuo, leidžiantis Lietuvos civilinį procesą įvardinti kaip socialinį?

Visų pirma, analizuojant Lietuvos teismų praktiką, galima padaryti išvadą, jog rungimosi principas civiliniame procese nėra absoliutus. Didelės įtakos rungimosi principo taikymo ribų nustatymui turi LR CPK numatytas naujas procesinis principas – ginčo šalių ir teismo kooperacija (LR CPK 8 str.). Štai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. sausio 20 d. konsultacijoje Nr. A3-121⁶⁷ yra atskleidžiama kooperacijos sąvoka, kuri reiškia dalyvaujančių byloje asmenų pareigą rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu. Šios pareigos realizavimas reiškia efektyvų šalių ir teismo bendradarbiavimą, be kita ko, pasireiškiantį ir būtinumu informuoti teismą apie visas bylai reikšmingas aplinkybes, kaip kad pavyzdžiui šalies gyvenamosios ar buveinės vietos pasikeitimus, kas yra itin svarbu informuojant šalis apie atliekamų procesinių veiksmų vietą, laiką ir tokiu būdu užtikrinant tinkamą procesą. Mūsų nuomone, CPK įtvirtintas naujasis kooperacijos

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=10732>, prisijungimo laikas 2005-11-21. Analogiška pozicija reiškiamą ir kitose kasacinėse nutartyse, kaip pavyzdžiui, 1999 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-271/1999 S. A. Aleksandravičius v. Klaipėdos apskrities centrinis paštas, 1999 m. rugsėjo 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-404/1999 K. Baškienė v. T. Baškys ir kt.

⁶⁷ Teismų praktika Nr. 22. P. 372-373.

principas sudaro esmines prielaidas skirtingų civilinio proceso tikslų įgyvendinimo balansui užtikrinti, o būtent garantuoti ne tik privataus pobūdžio tikslo – ginti pažeistas ar ginčijamas subjektines teises, kuris yra glaudžiai susijęs su šalių dispozityvumu ir rungimusi, tačiau ir viešųjų proceso tikslų, kaip greitas ir pigus procesas, galimybės piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis pašalinimas, pasiekimą. Kita vertus A. Driukas ir V. Valančius visiškai teisingai pažymi, jog kooperacijos principas nereiškia dispozityvumo ir rungimosi principų atsisakymo.⁶⁸ Tenka tik pritari minėtų autorių nuomonei, kad šiandieninė rungimosi civiliniame procese samprata apima ne tik pareigą įrodyti savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrįstumą, tačiau taip pat ir pareigą laikytis nustatytos procesinės tvarkos jiems pateikti bei aktyviai bendradarbiauti su teismu siekiant greito ir teisingo bylos išnagrinėjimo (juk būtent tokius tikslus civiliniam procesui yra išskėlęs ir įstatymų leidėjas LR CPK 2 str. – aut. past.).⁶⁹

Konstatavus, jog socialiniame civiliniame procese rungimasis ir dispozityvumas yra derinami su kooperacija ir teismo aktyvumu, turime aiškiai nurodyti, kokios aplinkybės ir kokiais atvejais tokį aktyvumą sąlygoja.

II. 2. 3. Teismo aktyvumo ir rungimosi bei dispozityvumo santykis atskirų kategorijų bylose

II. 2. 3. 1. Šeimos ir darbo bylos

Pradedant gilintis į šį klausimą, derėtų atkreipti dėmesį į tai, kad LR CPK 1 str. 1 d. įtvirtina kompleksinio pobūdžio civilinio proceso įstatymų reguliavimo dalyką. Civilinio proceso tvarka nagrinėjami ginčai, kylantys iš pakankamai įvairios prigimties teisinių santykių, todėl akivaizdu, jog visiems jiems negali būti taikoma vieninga sprendimo tvarka, nepripažįstanti išimčių iš bendrųjų taisyklių, principų bei nenumatanti tam tikros proceso formų diferenciacijos.

Atsižvelgiant į šalių dispozityvumo, rungimosi bei teismo aktyvumo santykį, civilinio proceso teisės doktrinoje skiriamos trys civilinių bylų kategorijos. Tai visiškai privačios arba dispozityvios bylos, nedispozityvios bylos arba bylos, susijusios su viešojo intereso apsauga, bei mišraus pobūdžio bylos.

Pirmajai kategorijai priskiriamos bylos, kuriose sprendžiami ginčai, kilę išimtinai iš privatinų, dažniausiai civilinių teisinių santykių, pasižyminčių ne tik formalia, bet ir objektyvia tiek materialinio, tiek ir procesinio teisinio santykio šalių lygybe. Teisinėje literatūroje teigiama, jog šiose bylose subjektų galimybė laisvai disponuoti savo materialiosiomis teisėmis ir pareigomis nėra

---

⁶⁸ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. T. I. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 412.

⁶⁹ Ibidem. P. 413.

ribojama.⁷⁰ Pritardami tokiai nuomonei, mes tik norėtume atkreipti dėmesį į tai, jog disponavimas procesinėmis teisėmis net ir šios kategorijos bylose gali būti santykinai ribojamas. Pavyzdžiui, šalių teisę baigti bylą taikos sutartimi, ieškovo teisę atsisakyti nuo ieškinio bei atsakovo teisę pripažinti ieškinį riboja šių veiksmų atitikimas imperatyvioms įstatymų nuostatomis ar viešajam interesui: *ius cogens privatorum pactis mutari non potest*.⁷¹ Tokiu būdu, teismas atsisako tvirtinti šalių taikos sutartį, priimti atsisakymą nuo ieškinio ar ieškinio pripažinimą, jeigu šie procesiniai veiksmai prieštarauja imperatyviajai teisei. Tokia įstatymų leidėjo įtvirtinta nuostata yra betarpiškai susijusi tiek su civilinio proceso tikslais ginti pažeistas teises, tinkamai taikyti įstatymus, tiek ir užtikrinti teisėtumą.

Antroji bylų kategorija – tai bylos, susijusios su viešojo intereso apsauga. Čia susiduriame su tokiomis teisinių santykių grupėmis, kurių tinkamu teisiniu reguliavimu yra ypač suinteresuota visa visuomenė. Be to, šie santykiai pasižymi ne tik padidinta jų objekto svarba, bet ir subjektinėmis ypatybėmis. Tai tokie teisiniai santykiai, kaip pavyzdžiui šeimos, bankroto ir restruktūrizavimo, nesąžiningos konkurencijos ir kt.

Žymus Brazilijos civilinio proceso teisės specialistas prof. Washington de Barros Monteiro taikliai pažymi, kad akcentuojant socialinę teisės funkciją, pastaraisiais dešimtmečiais aiškiai pastebima valstybinio teisinio reguliavimo bei viešosios teisės interferencija tokiuose visuomeniniuose santykiuose, kurie anksčiau tradiciškai buvo rezervuojami kaip išimtinė privatinės teisės reguliavimo sritis. Pasak W. Barros Monteiro dėl tokių teisėje vykstančių pokyčių, net, pavyzdžiui, ir visa šeimos teisė anksčiau neabejotinai laikyta privatinės teisės dalimi, juda viešosios teisės link.⁷²

Padidintu jautrumu pasižymintys byloje nagrinėjami interesai negali nelemti ir proceso specifikos. Tokią poziciją savo praktikoje taip pat formuoja Lietuvos Aukščiausiasis Teismas: *“Šeimos teisinių santykių specifika ir šeimos teisės normomis ginamos vertybės lemia šeimos bylų nagrinėjimo civilinio proceso ypatumus (CK XIX skyrius). Pagal CPK 376 straipsnio 1 dalį byla nagrinėjantis teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, **jeigu, jo nuomone, tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą** (paryškinta mano –aut past.). Teismo aktyvus vaidmuo civiliniame procese yra itin reikšmingas bylose, susijusiose su vaikų teisėmis ir interesais. Šie civilinio proceso ypatumai lemia ir kai kurių kitų civilinio proceso principų taikymą: rungimosi principo (CPK 12 straipsnis), dispozityvumo principo (CPK 13 straipsnis), o taip pat įrodinėjimo pareigos (CPK 178 straipsnis). Skirtingai nei taikant šiuos principus bylose, kuriose*

---

⁷⁰ Žr. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. T. I. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 349.

⁷¹ Imperatyviosios teisės normos negali būti pakeistos šalių tarpusavio susitarimu (D.2.14.38 Papinianus).

⁷² Monteiro Barros de W. Lições de processo civil brasileiro. Sao Paulo: Editora, 1964. P. 175.

nėra viešo intereso, šeimos bylose teismas pats sprendžia kiek ir kokių įrodymų reikia byloje priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą, tiria ir vertina ne vien tik šalių nurodomus faktus ir pateiktus įrodymus, tačiau ir pats sprendžia dėl byloje teisiškai reikšmingų faktų bei rinktinų įrodymų, be to, gali priimti tokį sprendimą, kokio nei viena iš šalių neprašo, pakeisti reikalavimo pagrindą. Nors šalims išlieka pareiga įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus (CPK 178 straipsnis), tačiau objektyviai nesant galimybių įrodyti tam tikras teisiškai reikšmingas aplinkybes, teismas visas abejones turi vertinti vaiko interesų naudai ir priimti vaiko teises ir interesus apsaugantį teismo sprendimą. CPK 17 straipsnyje įtvirtintas šalių procesinis lygiateisiškumas šiose kategorijos bylose labiausiai pasireiškia lygiomis galimybėmis naudotis procesinėmis teisėmis (pateikti įrodymus, reikšti prašymus ir kt.).”⁷³

Šeimos bylose įtvirtintas aktyvus teisėjo vaidmuo procese, kuris yra objektyvi prielaida materialiajai tiesai joje nustatyti, akcentuojamas ne vienoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinėje nutartyje. Štai aktyvaus teismo vaidmens tikslai bei reikšmė plačiai atskleisti 2002 m. gruodžio 18 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-1579/2002 D. Butkevičienė v. P. Butkevičius: *“CK 3.3 straipsnyje yra įtvirtinta nuostata, kad šeimos santykių teisinis reglamentavimas Lietuvos Respublikoje grindžiamas prioritetiniu vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu. Įgyvendinant šį principą, teismas, nagrinėdamas bylas iš šeimos teisinių santykių, turi būti aktyvesnis, imtis visų priemonių, kad priimtu sprendimu būtų apsaugoti vaikų interesai. Todėl teismas šios kategorijos bylose, atsižvelgiant į ieškinio pagrindą sudarančias ir teismo posėdyje paašikėjusias bylos aplinkybes, turi teisę rinkti įrodymus savo iniciatyva, priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio dalyku ir pagrindu. Šia teise teismas gali pasinaudoti tuo atveju, jeigu pagal šalių išreikštą poziciją (reikalavimą, atsikirtimą ar priešieškinį), disponuojant materialinėmis ar procesinėmis teisėmis, bus pažeisti vaikų interesai.”*

Iš esmės daugelis dalykų, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje išdėstytų šeimos bylų nagrinėjimo proceso ypatumų klausimu, tinka ir darbo byloms. Darbas ko gero – svarbiausia kategorija, kvalifikuojanti žmogų kaip socialinę būtybę. Todėl socialinis aspektas, viešojo intereso užtikrinimas – neatskiriamas darbo bylų požymis. Be to, reikšminga specifika šiuo atveju pasižymi ir civilinio procesinio teisinio santykio subjektinė sudėtis. Užtikrinti procesinę šalių lygybę darbo byloje yra kur kas sunkiau nei kitų kategorijų bylose vien todėl, kad nors formaliai ieškovo ir atsakovo procesinės teisės yra lygios, darbdavys, paprastai pasižymintis organizaciniu, materialiniu pranašumu turi kur kas realesnes galimybes efektyviai ir tinkamai įgyvendinti procesines teises. Tuo

---

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-286/2004 D. Korsakovas v. T. Korsakienė: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=25223>, prisijungimo laikas 2005-11-23.

tarpu darbuotojas, būdamas socialiai silpnesne šalimi, tokių galimybių dažniausiai neturi. Kalbant apie civilinio proceso rungtyniškumą, galvoje turime rungimąsi tarp vienodo pajėgumo varžovų, todėl absoliutinant rungimąsi tokiu atveju, kai bylos šalių lygybė tėra formali, būtų ignoruojami tokie svarbūs procesiniai principai kaip teisė būti išklaustam bei pagaliau ir esminis proceso tikslas – efektyvi pažeistų subjektinių teisių gynyba, teisingo sprendimo priėmimas. Todėl 414 CPK straipsnis taip pat nustato aktyvesnį teismo vaidmenį darbo bylose, suteikia įrodymų rinkimo iniciatyvos teisę bei teisę viršyti pareikštus reikalavimus, taikyti alternatyvius gynybos būdus. Pastebėtina tai, kad darbo bylą nagrinėjanti teismą įstatymas įpareigoja bylos šalis įspėti apie teisę priimti sprendimą *ultra petitem* ir taikyti alternatyvų gynybos būdą. Apie tai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs savo 2004 m. lapkričio 3 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-594/2004 *J. A. Bengardavičius v. VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija*: “CPK 418 straipsnyje nustatytą teismo teisę taikyti alternatyvų darbuotojo teisių gynimo būdą teismas realizuoja nustatęs, kad nėra pagrindo tenkinti pareikštą ieškinio reikalavimą, bet yra pagrindas taikyti alternatyvų darbuotojo teisių ar teisėtų interesų gynimo būdą.”⁷⁴

Taigi, didesnis teismo aktyvumas šeimos bei darbo bylose, pasireiškiantis teismo teise rinkti įrodymus *ex officio*, priimti sprendimą *ultra petita* bei taikyti alternatyvius teisių gynimo būdus, yra efektyvi procesinio tikslo nustatyti byloje materialiąją tiesą, tinkamai taikyti įstatymus įgyvendinimo priemonė. Kita vertus, reikia pažymėti, jog šeimos ir darbo bylos nėra vienintelės bylų kategorijos, kuriose intensyviai pasireiškia aktyvus teismo vaidmuo.

II. 2. 3. 2. Ypatingoji teiseną: inkvizicinis principas

Kalbant apie civilinio proceso formų diferenciaciją, visų pirma, išskiriamos dvi civilinės teisenos: ginčo ir ypatingoji. Pagal savo prigimtį šios teisenos iš esmės skiriasi, todėl ir CPK įtvirtintų procesinių tikslų įgyvendinimo jose siekiama skirtingais metodais. Kalbant apie į materialiosios tiesos nustatymo tikslo realizavimą nukreiptą aktyvų teismo vaidmenį, dispozityvumo ir rungtimosi principų taikymo ribas, reikia pažymėti, kad priešingai nei ginčo teisenai, nuosekliai grindžiamai minėtais principais, ypatingajai teisenai būdingas oficialumo principas. Prof. V. Mikelėnas pažymi, kad ypatingosios teisenos tvarka yra skirta ne vien geresniam privačių asmenų interesų apsaugojimui: nagrinėdamas šias bylas, teismas saugo ir viešąjį interesą.⁷⁵ Taigi, ir šiuo atveju susiduriame su padidinta materialiosios tiesos nustatymo tikslo realizavimo būtinybe bei platesnių aktyvių įgaliojimų procese suteikimo teismui problema. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=27269>, prisijungimo laikas 2005-10-31.

⁷⁵ Mikelėnas V. Civilinis procesas. T. II. Vilnius: Justitia, 1997. P. 174.

praktikoje apskritai yra reiškiamą pozicija, jog bylų, nagrinėjamų ypatingosios teisenos tvarka procesas, yra organizuojamas vadovaujantis visiškai priešingais principais nei ieškininei teisei būdingi rungimasis ir dispozityvumas. Štai 2000 m. gegužės 29 nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-622/2000 R. Jankovskis v. Vilniaus apskrities viršininko administracija, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija pažymėjo: “Pagal CPK 15 straipsnį ir 58 straipsnio 2 dalį, ieškininėje teiseje teismai privalo išaiškinti šalims jų procesines teises ir pareigas, įspėti dėl procesinių veiksmų atlikimo ar neatlikimo pasekmių bei padėti šalims jų teises įgyvendinti, tame tarpe ir pasiūlyti pateikti papildomus įrodymus, jeigu pateiktųjų įrodymų neužtenka. Ypatingosios teisenos bylose, kur nėra ginčo dėl teisės, teismo vaidmuo, nustatinėjant faktines bylos aplinkybes, yra dar didesnis, nes ypatingoje teiseje galioja inkvizitorinis (“aktyvaus” teisėjo) principas. Nagrinėdamas bylą ypatingosios teisenos tvarka, teismas ne tik turi išaiškinti dalyvaujantiems byloje asmenims jų procesines teises, įvertinti jų pateiktus įrodymus, bet ir pats ex officio privalo patikrinti visas reikšmingas bylai aplinkybes, pasiūlyti pareiškėjui pateikti papildomus įrodymus ar juos išreikalauti pats, jeigu tai gali turėti įtakos teismo sprendimui. Išvadas apie nustatytus byloje faktus teismas gali padaryti tik pilnai, visapusiškai ir objektyviai išnagrinėjęs visas bylos aplinkybes ir įvertinęs surinktus byloje įrodymus ir jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios (CPK 65 straipsnis).”⁷⁶

Tai, jog ypatingoje teiseje vyrauja ne dispozityvumo, o būtent Lietuvos Aukščiausiojo teismo inkvizitoriniu (inkviziciniu) įvardinamas principas, mūsų nuomone, patvirtina ir tai, kad atskirais atvejais čia netaikomas *ne procedeat iudex ex officio* principas. Štai LR CPK 505 str. įtvirtina teismo, kuris ypatingosios teisenos tvarka išnagrinėjo bylą dėl nepilnamečio asmens pripažinimo neveiksniu ar ribotai veiksniumi, pareigą *ex officio* inicijuoti bylą dėl globos ar rūpybos tokiam asmeniui nustatymo bei globėjo ar rūpintojo paskyrimo. Šis atvejis laikytinas aiškia *exceptio* iš bendrojo LR CPK 5 str. 3 d. įtvirtinto principo, jog teismas imasi nagrinėti civilinę bylą pagal asmens (arba jo atstovo), kuris kreipėsi, kad būtų apginta jo teisė arba įstatymų saugomas interesas, pareiškimą. Aptariamam atveju teismas veikia kaip įstatymo įgaliota institucija, ginanti viešąjį interesą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius 2004 m. balandžio 15 d. konsultacijoje yra pažymėjęs, jog tokia teismo pareiga *ex officio* inicijuoti civilinės bylos dėl globos ar rūpybos nustatymo iškelimą atsiranda tik tuo atveju, kai neveiksniu ar ribotai veiksniumi pripažintas asmuo nėra gydymo, auklėjimo, globos ir rūpybos institucijoje, kadangi priešingu atveju globos ir

---

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=18661>, prisijungimo laikas 2005-11-22.

rūpybos funkcijas, iki bus paskirtas nuolatinis globėjas arba rūpintojas, atlieka būtent šios institucijos.⁷⁷

Apžvelgėme dar vieną LR CPK 2 str. numatytą civilinio proceso tikslą – tinkamai taikyti įstatymus nagrinėjant civilines bylas, priimant jose sprendimus bei juos vykdam. Atliktoji procesinio įstatymo nuostatų bei teismų praktikos analizė įgalina mus padaryti šias išvadas:

- 1) Tinkamo įstatymų taikymo civiliniame procese tikslas, visų pirma, reiškia, kad teismas turi būti įsitikinęs arba beveik įsitikinęs buvus ar nebuvus tam tikras faktines bylos aplinkybes;
- 2) Tik tinkamas faktinės bylos medžiagos ištyrimas įgalina teismą atlikti tinkamą subsumpciją, t. y. teisingai faktiniams ginčo santykiams taikyti materialinės teisės normas;
- 3) Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas, grindžiamas socialinio civilinio proceso modeliu, įpareigoja teismą siekti nustatyti byloje materialiąją tiesą. Lietuvos teismų praktika materialiosios tiesos nustatymą laiko vienu iš civilinio proceso tikslų.
- 4) Siekis nustatyti materialiąją tiesą skirtingų kategorijų bylose yra realizuojamas nevienodai. Dispozityviose bylose jis pasireiškia teismo išaiškinimo pareigos įgyvendinimu, siūlymu pateikti šalims trūkstantus įrodymus ir pan, tačiau jokių būdų ne teismo stojimu į vienos iš šalių pusę bei aktyviu dalyvavimu įrodymų rinkime. Taigi, šiose bylose nustatoma tiesa, balansuoja ties materialiosios ir formaliosios tiesos sampratą, kadangi pagrindiniu proceso organizavimo principu laikomas šalių rungimasis ir dispozityvumas.
- 5) Nedispozityviose bylose, susijusiose su viešojo intereso apsauga, teismo pareiga nustatyti byloje materialiąją tiesą, neapsiriboja vien tinkamu teismo išaiškinimo pareigos įgyvendinimu. Šeimos, darbo bylose, teismui suteikiamos itin plačios aktyvaus veikimo galimybės, pasireiškiančios teise rinkti įrodymus *ex officio*, sprendime išeiti už ieškininių reikalavimų ribų bei taikyti alternatyvius subjektinių teisių gynybos būdus. Šiose bylose nustatoma tiesa labiausiai atitinka materialiosios tiesos sampratą.
- 6) Ypatingosios teisenos bylose, kuriose priimami procesiniai sprendimai yra susiję su neakivaizdžių faktų nustatymu, procesas yra organizuojamas iš esmės remiantis ne rungimosi ir dispozityvumo, tačiau inkviziciniu principu. Dėl šios priežasties itin didelis jose pastebimas teismo aktyvumas, sąlygoja išsamų materialiosios tiesos nustatymo tikslo realizavimą.

---

⁷⁷ Teismų praktika Nr. 21. P. 278.

- 7) Procesinis tikslas tinkamai taikyti įstatymus bei užtikrinti teisėtvarką, lemia tai, kad net ir visiškai dispozityviose bylose, kuriose šalių disponavimas materialiosiomis subjektinėmis teisėmis yra neribojamas, teismas, remdamasis įstatymu, gali riboti šalių procesines teises, t. y. atsisakyti priimti ar tvirtinti tam tikrus šalių atliekamus procesinius veiksmus ar sudaromas procesines sutartis, jeigu jų turinys neatitinka *ius cogens* normų.

II. 3. Greitas teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimas

Įmanomai spartesnis teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimas – tai iš esmės du savarankiški CPK 2 str. civiliniam procesui keliami tikslai: teisinės taikos atkūrimas ir proceso koncentruotumo užtikrinimas.⁷⁸

II.3.1. Teisinės taikos atkūrimas

Analizuojant pirmąjį tikslą, reikia atkreipti dėmesį į tai, jog įstatymų leidėjas terminą “teisinė taika” vartoja neatsitiktinai. Teismo sprendimo priėmimas byloje, reiškiantis, jog šalių materialinis teisinis ginčas yra išspręstas (*res iudicata*), o jų tarpusavio teisės ir pareigos aiškiai konstatuotos ir apibrėžtos (*sententia facit ius inter parte*)⁷⁹, suponuoja tai, jog pakartotinis ginčo nagrinėjimas procesine tvarka dėl to paties dalyko, tuo pačiu pagrindu ir tarp tų pačių šalių yra negalimas (*non bis in idem, bis de eadem re agi non potest*)⁸⁰). Kita vertus, teisinė taika reiškia tik tai, jog šalis toliau formuojant ir vystant savo tarpusavio santykius saisto nurodymai, išdėstyti teismo sprendimo rezoliucinėje dalyje, nors draugiškų santykių tarp buvusių ginčo subjektų civilinis procesas gali ir nesukurti. Tokio tikslo procesinei ginčų sprendimo formai nekelia ir įstatymų leidėjas. Čia dera dar kartą prisiminti tai, kad privatinė teisė yra esmingai grindžiama dispozityvumo principu (*quod lege non prohibitum licitum est*), o veik absoliuti dauguma privatinės teisės normų yra subsidiarinio pobūdžio, t. y. taikomos tik tuomet, kai šalims savitarpio teisių ir pareigų nepavyksta nustatyti susitarimu. Kreipimasis į teismą, kad būtų išspręstas šalių ginčas, jau savaime reiškia, kad aukščiau minėto susitarimo pasiekti nepavyko ir šalys reikalauja, jog teismas įgyvendintų vieną iš mūsų jau aptartų procesinių tikslų – faktiniams santykiams teisingai taikytų materialiosios teisės normas.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso komentaras. Pirmoji dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2004. P. 40

⁷⁹ Ad D.5.2.17.1 Žr. Inskrypcje prawa rzymskiego na kolumnadzie Sądu Najwyższego przy pl. Krasińskich w Warszawie // Gazeta Wyborcza, 2000/03/04.

⁸⁰ Ad Gaium 4.107 Žr. Inskrypcje prawa rzymskiego na kolumnadzie Sądu Najwyższego przy pl. Krasińskich w Warszawie // Gazeta Wyborcza, 2000/03/04.

Taigi, visais atvejais išnagrinėjęs bylą ir priėmęs joje sprendimą teismas tarp šalių atkuria tik teisinę taiką. To, kad tolimesni šalių tarpusavio santykiai bus grindžiami tokiomis jau romėnų *prudentes* itin akcentuotomis moralinėmis – etinėmis vertybėmis, turinčiomis įtakos ir teisės turiniui, kaip *amicitia, bona fides, honestas* ir pan., teismas garantuoti negali ir to nesiekia.

Kita vertus, atskirais atvejais įstatymas įpareigoja teismą imtis tam tikrų procesinių priemonių, kad tarp šalių būtų atkurta ne tik teisinė, bet ir faktinė taika. Štai LR CK 3.54 str. įpareigoja teismą imtis priemonių sutuoktiniams, padavusiems pareiškimą dėl santuokos nutraukimo, sutaisyti bei aiškiai nustato, kokios tai priemonės, kokia tvarka jos taikomos. Šiuo atveju įstatymų leidėjas akivaizdžiai siekia, kad teismas pirmiausia pamėgintų atkurti faktinę taiką tarp sutuoktinių ir tik to padaryti nepavykus, proceso tikslą byloje dėl santuokos nutraukimo transformuotų į siekį atkurti teisinę taiką.

Vienintelis, mūsų nuomone, galima atvejis, kai civiliniame procese yra pasiekiamas ne tik teisinės, bet ir faktinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimas, - tai taikos sutarties sudarymas. Kita vertus, jau minėjome, jog atskirais atvejais didesne socialine vertybe tenka laikyti ne faktinę, bet teisinę taiką. Čia dar kartą kalbame apie situacijas, kai teismas atsisako tvirtinti šalių taikos sutartį, motyvuodamas tuo, jog ji prieštarauja *ius cogens* arba viešajai tvarkai. Tai, jog klausimo dėl taikos sutarties atitikimo *ius cogens* ir viešajai tvarkai sprendimas gali būti pakankamai keblus ir sudėtingas klausimas, liudija ir teismų praktika. Šį klausimą sprendžiant būtina labai atsakingai pasirinkti kriterijus, pagal kuriuos būtų vertinamas tvirtinimui pateiktos taikos sutarties žalingumas ar naudingumas visuomenei ir valstybei.⁸¹

II.3.2. Proceso koncentruotumas

Operatyvesnio proceso nustatymas buvo vienas iš esminių Lietuvoje įvykdytos civilinio proceso reformos tikslų. Kitaip ir negalėjo būti, turint omenyje tai, jog galiojančio CPK kūrėjai naujų procesinių įstatymų pagrindu pasirinko socialinio civilinio proceso modelį. Šio modelio kūrėjas ir ideologas Fr. Kleinas, kaip minėjome, proceso operatyvumą laikė specialiuoju jo tikslu, išvedamu iš bendrosios proceso paskirties – ginti pažeistas ar ginčijamas subjektines teises, užtikrinti teisėtumą.

Kalbėdami apie civilinio proceso tikslų reikšmę ir skirstymą jau užsiminėme, kad proceso koncentruotumas yra tiek privataus, tiek ir viešojo pobūdžio tikslas. Iš tiesų, kiekvienas į teismą besikreipiantis asmuo yra suinteresuotas kuo greičiau pasiekti tai, kad santykiai su priešinga ginčo

---

⁸¹ Pavyzdžiui žr. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. vasario 3 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2-56/2005 *Vilniaus apskrities viršininko administracija v. "Dvidešimt pirmojo amžiaus statyba ir technologijos, VĮ "Registruų centras," UAB "Nauda," UAB "Korekt."*

šalimi taptų aiškūs ir apibrėžti. Mūsų nuomone, natūralus pageidavimas, kad civilinė byla būtų išnagrinėta per protingą laiką, yra ne kas kita kaip vienas iš teisėtų lūkesčių principo pasireiškimo aspektų. Realizuodamas teisę į teisminę gynybą, asmuo teisėtai viliasi, jog toks elgesys duos savalaikių teigiamų rezultatų. Antra vertus, ne mažiau reikšmingas ir viešasis koncentruoto proceso aspektas: tiek valstybė, turėdama omenyje tai, kad biudžeto asignavimai, skiriami teismų sistemos išlaikymui, yra riboti, tiek visuomenė, iš kurios narių lėšų (mokamų mokesčių) minėti asignavimai formuojami, yra suinteresuotos efektyviu ir ekonomišku teismų darbu.

Galiojantis Civilinio proceso kodeksas, siekdamas įgyvendinti koncentruoto proceso užtikrinimo tikslą, imasi daugelio procesinių priemonių. Trumpai paminėsime pagrindines jų. Mūsų nuomone, šiuo požiūriu taip pat itin svarbus kooperacijos principo įtvirtinimas LR CPK 8 str.: šaliai nesilaikant pareigos bendradarbiauti su byla nagrinėjančiu teismu ir siekti operatyvaus ginčo išsprendimo, jos atžvilgiu galima taikyti tam tikras neigiamas procesines sankcijas. Ne mažiau svarbiomis proceso spartinimo priemonėmis laikytini teisės keisti ieškinio dalyką bei pagrindą ribojimas procesiniame laike, taip pat ir limituotas *ius novorum* pobūdis, sprendimo už akių priėmimo galimybė, pasirengimo kai kurių kategorijų bylų nagrinėjimui ir jų išnagrinėjimo procesinių terminų nustatymas. Nemažos reikšmės proceso koncentravimui turi ir civilinio proceso formų diferenciacija, kurios dėka procesas yra praturtinamas tokiomis formomis, kuriose galima ženkliai bylos medžiagos koncentracija (turime galvoje apibrėžtuosius sumarinius procesus, kuriuose procesinis teismo sprendimas yra pasiekiamas be faktinių aplinkybių tyrimo ir reikalavimo pagrįstumo vertinimo, kaip antai bylose dėl teismo įsakymo išdavimo, dokumentiniame procese). Plačiau į konkrečias įstatyme įtvirtintas procesines priemones, skirtas įgyvendinti spartaus teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimo tikslą bei proceso koncentruotumo principą, nesigilinsime, kadangi šio darbo tikslas – pateikti tai, kaip proceso koncentruotumo principo turinys atskleidžiamas teismų praktikoje.

Visų pirma, reikia akcentuoti tai, kad kuo greitesnis teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimas yra vienas iš proceso tikslų, o proceso koncentruotumas – vienas iš procesinių principų. Tikslas ir principo santykį pagrįstai aiškina A. Driukas ir V. Valančius. Pasak šių autorių, kuo greitesnis taikos tarp ginčo šalių atkūrimas yra savarankiškas civilinio proceso tikslas, kuris galiojančiame LR CPK yra įgyvendinamas proceso koncentracijos principu pagrįstu socialinio proceso modeliu.⁸² Kita vertus, tikslo užtikrinti greitą procesą realizavimas privalo būti nuosekliai derinamas su siekiu teisingai išspręsti privatų ginčą. Mūsų minėti autoriai dar kartą konstatuoja, kad šie civilinio proceso tikslai lemia aktyvaus teisėjo poreikį – teismo pareigą išaiškinti, *ex officio* šalinti bet kokius

---

⁸² Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. T. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 388.

bandymus vilkinti procesą, teisę tam tikrais atvejais rinkti įrodymus savo iniciatyva, rūpintis materialiosios tiesos nustatymu ir kuo greitesniu bylos išnagrinėjimu.⁸³

Kardinali proceso koncentruotumo, kurio turinį sudaro tokios proceso savybės, kaip jo operatyvumas, ekonomiškumas, reikšmė akcentuojama ir teisminėje praktikoje. Antai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo 2001 m. spalio 24 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-999/2004 *G. Kikalienė v. AB "Turto bankas"* pažymėjo, jog civilinio proceso paskirtis esanti užtikrinti greitą ir teisingą privatinų ginčų išsprendimą, ginčijamų civilinių teisių ir pareigų nustatymą.⁸⁴ Čia ir vėl akcentuojama dviejų proceso tikslų: proceso koncentruotumo bei teisingo ginčų išsprendimo, tinkamo įstatymų taikymo koherencija. Norime atkreipti dėmesį į tai, kad šių tikslų įgyvendinimas yra ne tik teismo, bet ir šalių pareiga. Taigi, proceso koncentruotumo užtikrinimas yra didele dalimi priklausomas nuo to, ar šalys joms suteiktas procesines teises įgyvendina sąžiningai, naudojasi jomis pagal paskirtį. Tokią teisės aiškinimo taisyklę mūsų paminėtoje kasacinėje nutartyje formuluoja ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Visi dalyvaujantys byloje asmenys, siekdami nepažeisti kitų, ypačingai priešingus interesus turinčių dalyvaujančių byloje asmenų Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str. 1 d. įtvirtintos teisės į bylos išnagrinėjimą per protingą terminą, privalo savo procesinėmis teisėmis naudotis sąžiningai, domėtis nagrinėjamos bylos eiga, veikti už greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą. ***Tuo būdu užtikrinamas civilinio proceso tikslų įgyvendinimas, taip pat atskleidžiamas vienas iš svarbiausių procesinių teisių paskirties aspektų – garantuoti operatyvų ir teisingą bylos išnagrinėjimą (paryškinta mano – aut. past.).*** Procesinės teisės įgyvendinimas tokiu būdu, kuriuo nepagrįstai, prieštaraujant šios subjektinės teisės paskirčiai, suvaržomos kitų asmenų turimos teisės ir teisėti interesai, laikytinas piktnaudžiavimu teise - neteisėtu veiksniu. Iš neteisėtų veiksmų negali kilti jokios teisėtos pasekmės (*ex iniuria ius non oritur*), teisė ir teismai negali pripažinti neteisėtų veiksmų bei ginti piktnaudžiaujančių teise asmenų interesus. Todėl procesinės teisės, kurias dalyvaujantis byloje asmuo įgyvendina, pažeisdamas kitų asmenų teises į greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą bei šias teises atitinkančias paties byloje dalyvaujančio asmens pareigas, numatytas CPK 31 straipsnio 3 dalyje ir 128 straipsnio 6 dalyje, negali teismo būti pripažįstamos ir ginamos. Teismas, nustatęs, kad savo procesinėmis teisėmis asmuo piktnaudžiauja, privalo *ex officio* (savo iniciatyva) šalinti tokius neteisėtus veiksmus ir jų pasekmes.⁸⁵

Taigi, labai svarbu pažymėti tai, jog procesinio įstatymo suteikiamomis procesinėmis garantijomis gali naudotis tik sąžiningai besielgianti šalis. Tokią išvadą patvirtina ir nevienkartinė

---

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=12008>, prisijungimo laikas 2005-09-28.

⁸⁵ *Ibidem*

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika. Štai procesinių įstatymų nustatyta dalyvaujančių byloje asmenų pareiga elgtis sąžiningai, veikti už greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą pažymima taip pat ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. birželio 3 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-863/2002 *A. Bieliauskas v. likviduojama Trakų valstybinė turizmo įmonė, F. Voicenchovskaja, R. Ruseckienė*. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tais atvejais, kai bylos šalis yra juridinis asmuo, kuriam būdingas organizacinis vieningumas, dažnu atveju – bylos vedimas per atstovą – darbuotoją, turintį aukštąjį teisinį išsilavinimą, procesinių teisės normų, nustatančių pareigą turimomis teisėmis naudotis sąžiningai, jomis nepiktnaudžiauti bei nuosekliai laikytis procesinių pareigų, turinys aiškinamas iš rigoristinių pozicijų. Aptariamoje byloje, teisėjų kolegija pažymėjo, kad “*nors civiliniame procese veikia šalių procesinio lygiateisiškumo principas, tačiau bylos proceso operatyvumo tikslu procesiniai įstatymai juridinio asmens atžvilgiu nustato griežtesnius reikalavimus, kurių tikslas užtikrinti maksimaliai operatyvų bylos procesą* (pavyzdžiui, LR CPK 181 str. 8 d.).⁸⁶ Pasak teisėjų kolegijos, “*kasatorius – Kultūros vertybių apsaugos departamentas yra juridinis asmuo, savo organizacinėje struktūroje turintis specialų padalinį – juridinį skyrių, kurio viena iš funkcijų – tinkamai, laikantis įstatymų reikalavimų užtikrinti Departamento atstovavimą teisminiuose procesuose.*”

Kuo greitesnio teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimo tikslo ir proceso koncentracijos principo įgyvendinimo gali būti siekiama dviem formom: įgyvendinant bylos medžiagos bei procesinių veiksmų koncentraciją.⁸⁷

Pirmajai formai priskirtini tokie konkretūs būdai, kaip ius novorum ribojimas apeliacinės instancijos teisme⁸⁸, apeliacinio nagrinėjimo ribos (*tantum devolutum quantum appellatum*), atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumai ir kt. Mūsų nuomone, atskiro paminėjimo nusipelno naujas civilinio proceso institutas, kuriuo siekiama bylos medžiagos koncentracijos, sukėlęs daug kontroversiškų vertinimų tiek teisininkų tarpe, tiek apskritai visuomenėje. Tai sprendimas už akių. Šiuo požiūriu dera atkreipti dėmesį į neakivaizdinio teismo sprendimo prigimties sampratą, atskleidžiamą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 29 d. kasacinėje nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-521/2005 *638-oji Daugiabučių namų savininkų bendrija v. G. Rimkevičiaus PĮ “Fajena.”*. Pasak teisėjų kolegijos, “*sprendimo už akių priėmimo galimybė nėra teisinė sankcija į teismo posėdį neatvykusiai šaliai, o viena iš priemonių proceso koncentruotumo*

⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=10537>

⁸⁷ Plačiau žr. Driukas A., Valančius V. Cit. op. P. 391-393.

⁸⁸ Štai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo 2005 m. vasario 9 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-92/2005 *A. Mateikaitė v. UAB “Electrolux”*, pažymėjo, jog “*esminis bylos nagrinėjimas vyksta pirmojoje instancijoje, todėl būtent joje turi būti pateikti visi šalių reikalavimai, atsikirtimai ir įrodymai. Pirmiausia tai padaroma rengiantis bylai, nes vėliau jie priimami tik išmtiniais atvejais. Tai numato civilinio proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principas.*”

principui įgyvendinti, derinant su pagrindiniu civilinio proceso tikslu – teisingu bylos išnagrinėjimu, bei tinkamos teisinės gynybos įgyvendinimu (CPK 7 straipsnio 1 dalis).“ Tokia Aukščiausiojo teismo pozicija tik dar kartą patvirtina, jog procesinėmis teisėmis naudotis būtina sąžiningai⁸⁹ ir rūpestingai (*ius civile vigilantibus scriptum est*⁹⁰).

Kita vertus, kalbant apie spartaus proceso tikslo įgyvendinimą tenka konstatuoti, jog įgyvendinant šį tikslą teismų praktikoje neretai pasitaiko reikšmingų trūkumų. Tai ypač pasakytina apie kai kurių priemonių, susijusių su procesinių veiksmų koncentracija, taikymu. Pavyzdžiui, užuot taikę sprendimo už akių institutą, teismai dažnokai linę bylos nagrinėjimą atidėti net ir tokiais atvejais, kai tam nėra LR CPK 246 str. 2 d. dalyje numatytų pagrindų arba byloje dalyvaujančių asmenų prašymuose atidėti nagrinėjimą nurodomos tokios aplinkybės, kurios minėto CPK straipsnio prasme nesudaro pagrindo tokiam procesiniam veiksmui. Pavyzdžiui, mūsų paminėtoje nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-521/2005 Aukščiausiasis Teismas pripažino teisėtomis ir pagrįstomis žemesniųjų instancijų teismų išvadas dėl to, kad atsakovo - personalinės įmonės “Fajena” savininko neatvykimas į teismo posėdį dėl ligos nebuvo kliūtis teismo sprendimui už akių priimti, kadangi atsakovo ar jo atstovo nedalyvavimas dėl ligos, atostogų, komandiruotės, užimtumo ir pan. CPK nėra laikomos svarbiomis neatvykimo priežastimis. Tuo tarpu ypač žemesniųjų instancijų teismų praktikoje bylos nagrinėjimo atidėjimas dėl šalies ar jos atstovo ligos, išvykimo į komandiruotę, kasmetinių atostogų, atstovo užimtumo kitose bylose yra taikomas “lengva ranka,“ neretai prie prašymo atidėti nagrinėjimą nesant pridėtiems net ir tokius atidėjimo “pagrindus” patvirtinantiems įrodymams. Esant bent kiek susipažinus su bylų nagrinėjimo atidėjimo “praktika” apylinkių teismuose, galima teigti, kad LR CPK 246 str. 2 d. norma yra iš esmės “mirusi.” Teismai itin dažnai ignoruoja šioje normoje įtvirtintus nurodymus, kokios aplinkybės nėra laikytinos pagrindu bylai atidėti, priimti sprendimus už akių taip pat nėra skubama. Tas pats pasakytina ir apie procesinių nuobaudų už neatvykimą į teismo posėdį be priežasties taikymą tais atvejais, kai sprendimas už akių yra negalimas dėl specifinės bylos kategorijos (pavyzdžiui, šeimos bylose, bylose, nagrinėjamos ypatingosios teisenos tvarka) arba priimti tokį sprendimą neprašo į posėdį atvykusioji šalis. Sunkumus šalinti tokius teismo darbo trūkumus, ženkliai veikiančius proceso spartumo tikslo įgyvendinimą, sąlygoja ir tai, jog nutartys dėl bylos nagrinėjimo atidėjimo nėra skundžiamos atskiraisiais skundais, nors nutarties dėl bylos nagrinėjimo atidėjimo teisėtumą ir pagrįstumą dalyvaujantis byloje asmuo gali kvestionuoti apeliaciniame skunde dėl teismo sprendimo.

Mūsų nuomone, teigiamos įtakos proceso spartinimui šiais atvejais galėtų turėti ir atsakingiau bei intensyviau vykdoma teismų administracinės veiklos priežiūra. Sutinkamai su

---

⁸⁹ Plg. Gajaus I. 1.53: “...male enim nostro iure uti non debemus.” – Savo turimų teisių neturime naudoti piktam.”

⁹⁰ Lot. Civilinė teisė yra sukurta rūpestingiesiems (D.42.8.24).

Teismų tarybos 2002 m. birželio 17 d. nutarimu Nr. 11 patvirtintų Administravimo teismuose nuostatų 11.1, 11.1.1 punktais, administracinės veiklos priežiūra apima priemonės, užtikrinančias bylų nagrinėjimo proceso skaidrumą ir operatyvumą, tame tarpe nepateisinamai ilgo bylos nagrinėjimo atvejų patikrinimą.⁹¹ Manytina, jog sistemingai administracinės veiklos priežiūros tvarka atliekami minėtų aplinkybių patikrinimai, turėtų prisidėti formuojant aiškesnį proceso spartumo tikslo ir jo įgyvendinimo reikšmės suvokimą, atsakingesnį teisėjų požiūrį į proceso trukmę bei jo spartinimo priemones.

Dėl ribotos darbo apimties, apžvelgėme tik kai kuriuos, pačius aktualiausius būdus ir priemones, kurių pagalba Lietuvos teismų praktikoje yra siekiama procesinio tikslo – kuo greičiau atkurti teisinę taiką, įgyvendinimo. Išsamios šių būdų ir priemonių analizės atlikimas, be abejonės, reikalauja kur kas gilesnio ir didesnės apimties tyrimo, tačiau ir mūsų atliktasis leidžia daryti tam tikras bendriausio pobūdžio išvadas:

- 1) Kuo greitesnis privataus ginčo išsprendimas ir teisinės taikos atkūrimas LR CPK yra traktuojamas kaip savarankiškas proceso tikslas. Kita vertus, jis yra glaudžiai susijęs ir nulemtas tokių procesinių tikslų kaip pažeistų subjektinių teisių gynimas, materialiosios tiesos nustatymas, todėl galimas ir proceso koncentracijos bei ką tik paminėtų procesinių tikslų santykio suvokimas, remiantis schema: “tikslas – priemonė.” Ilgas procesas, kliudo pirmųjų dviejų tikslų įgyvendinimui, trukdo priimti teisingą sprendimą, kadangi praėjus daugiau laiko, tampa sunkiau nustatyti socialinį konfliktą sukėlusias aplinkybes ir įsitikinti jų egzistavimu. Tokiu būdu, prioritetiniu proceso tikslu laikytinas materialiosios tiesos nustatymas, o procesinė koncentracija dažnu atveju tarnauja šio tikslo įgyvendinimui. Atsižvelgiant į tokį proceso tikslų santykį, jų kolizijos atveju, pirmenybė teiktina tiesos nustatymo tikslui.
- 2) Plačios proceso koncentracijos tikslo įgyvendinimui CPK numatytos priemonės yra betarpiškai susijusios su įstatymų leidėjo pasirinktu socialinio civilinio proceso modeliu ir būdingiausiu jo bruožu – aktyviu teisėju.
- 3) Parinkdamas procesui byloje spartinti taikytinas konkrečias procesines priemones, teismas turėtų kompleksiskai įvertinti ginčo ypatybes, jam konkrečios kategorijos byloje keliamus tiesos nustatymo tikslus, civiliniame procese paslankią ribą tarp privačiųjų ir viešųjų proceso tikslų.

---

⁹¹ Teismų tarybos nutarimai internete: http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20020617-11_doc, prisijungimo laikas 2005-11-28.

II.4. Teisės aiškinimas ir plėtojimas

Teismas, nagrinėdamas civilines bylas ir priimdamas jose sprendimus, taiko konkrečias teisės normas. Teisės taikymas nėra įmanomas be jos turinio aiškinimo. Be to, būtina akcentuoti ir tai, jog itin didelę reikšmę tinkamam teisės taikymui (antrasis mūsų aptartas civilinio proceso tikslas) turi vieningas jos turinio aiškinimas visose teisminės valdžios grandyse. Čia ypatingas vaidmuo tenka Lietuvos Aukščiausiajam Teismui, kuris, kaip numato LR Teismų įstatymo 23 str. 2 d., formuoja vienodą teismų praktiką aiškinant bei taikant įstatymus bei kitus teisės aktus. LR CPK 4 str. įpareigoja visų grandžių teismus, taikant teisę, atsižvelgti į Teismų įstatymo nustatyta tvarka paskelbtose kasacine tvarka priimtose nutartyse suformuluotus *ratio decidendi*, t.y. teisės taikymo išaiškinimus. Šis civilinio proceso tikslas veikiausiai yra toks pats senas kaip ir procesinė subjektinių materialinių teisių gynybos forma. Štai jau romėnų teisėje buvo išskiriamos dvi savarankiškos imperatorių konstitucijų rūšys, t. y. *dekretai*, kurie reiškė imperatoriaus kaip *iudex supremus* sprendimą, priimtą konkrečioje byloje bei *reskriptai* – imperatoriaus arba jo kanceliarijos atsakymai į teisinio pobūdžio klausimus. Pažymėtina tai, kad šiomis konstitucijomis buvo ne tik sprendžiami konkretūs ginčai, bet taip pat aiškinama teisė, o jose pateikiami teisės taikymo išaiškinimai privalomi teismams, nagrinėjant analogiškos kategorijos bylas.⁹² Kita vertus, vienareikšmiško atsakymo apie teismo precedento romėnų teisėje statusą pateikti negalime. Apie tai byloje keletas tarpusavyje prieštaringų romėnų teisės šaltinių fragmentų. Štai D.9.2.32 teigiama: “*Ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis dispositio*”, t. y. esant analogiškomis aplinkybėms būtina taikyti tuos pačius teisinius sprendimo būdus. Tuo tarpu Justiniano kodekse pažymima: “*Non exemplis, sed legibus iudicandum est*” – t. y. priimant teismo sprendimą turi būti vadovujamasi įstatymo nuostatomis, o ne ankstesniaisiais sprendimais (C.7.45.13).

Kaip jau minėjome, teismai taiko teisę, tačiau nekuria naujų teisės normų. Kita vertus, teisės normų kolizijos, konkurencijos situacijų sprendimas, bendrųjų teisės pradmenų turinio atskleidimas neabejotinai reiškia teisės plėtotę.

Jau šiek tiek anksčiau užsiminėme, kad teismų praktikai, įgyvendinant teisės plėtojimo tikslą, tenka pakankamai reikšmingas uždavinius atskleisti bendrųjų civilinių materialinių teisių įgyvendinimo principų, tokių kaip teisingumas, protingumas, sąžiningumas turinį. Juolab, kad remiantis šiais principais privalo būti siekiama ir pažeistų ar ginčijamų materialinių teisių gynybos, taip pat ir naudojamosi procesinėmis teisėmis. Sutinkamai su LR CPK 3 str. 1 d., tai yra ir bendrieji teisės taikymo bei aiškinimo principai, kuriais privalo vadovautis teismas.

---

⁹² Plačiau žr., pavyzdžiui, Wołodkiewicz W., Zabłocka M. Prawo rzymskie. Instytucje. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2001. P. 56.

Kalbėdami apie tokias kategorijas kaip teisingumas, protingumas, sąžiningumas, iš esmės susiduriame su pozityviosios ir subjektyviosios (prigimtinės) teisės problema. Subjektyvioji teisė reiškia vertybes, bendras visiems laikams ir visoms socialinėms formacijoms. Štai Ulpianas teigė, jog *“Iustitia est constants et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.”*⁹³ Justiniano kodekse pažymima: *“Placuit in omnibus rebus praecipuam esse iustitiae aequitatisque quam stricti iuris rationem – Visose bylose teisingumo principas turi būti laikomas prioritetiniu prieš pozityviosios teisės nuostatas.”*⁹⁴

Kita vertus, konkretus minėtų sąvokų turinys priklauso nuo faktinių nagrinėjamos bylos aplinkybių, todėl jo išaiškinimas, reiškiantis ir teisės plėtojimą, priklauso būtent teismų praktikai.

Teisingumo, kaip universalios teisės principo reikšmė, ne vieną kartą yra pažymėta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje.⁹⁵ Neretai teisingumo principas taikomas ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje. Štai 2000 m. kovo 13 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-285/2000 GNSB *“Pasaga” v. D. Janauskienė*, Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija pažymėjo, kad *“atsakovės įpareigojimas prisiimti statybos kainos padidėjimą nesant jos kaltės ne tik pažeistų CK 176 straipsnyje įtvirtintus prievolės vykdymo principus, bet ir atsižvelgiant į atsakovės socialinę padėtį (bedarbė, augina tris mažamečius vaikus), prieštarautų teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principams (CPK 11 str. 7 d.).”*⁹⁶

Civilinėje byloje Nr. 3K-3-285/2000 *Vilniaus miesto valdyba v. UAB “Sangreta,”* Lietuvos Aukščiausiasis Teismas valdymo organo nario pareigą apie esamą interesų konfliktą informuoti kitus valdymo organo narius grindė būtent sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principų reikalavimais.⁹⁷

Civilinėje byloje Nr. 3K-3-225/1999 *A. Sachalinskaja v. V. Bugor* Aukščiausiasis teismas pripažino, jog žemesniųjų instancijų teismų padaryta išvada, kad šalių sutartiniai paskolos santykiai pasibaigė pirmosios instancijos teismui priėmus sprendimą, kuriuo iš atsakovo priteista skola, *“pažeidžia kreditoriaus interesus, prieštarauja civilinės atsakomybės principams ir yra nepriimtinas privačia nuosavybe ir rinkos principais grindžiamuose turtiniuose santykiuose, prieštarauja teisingumo ir sąžiningumo principams, gina ne kreditorius, o nesąžiningus skolininkus, kurie, iki nustatyto termino negrąžinę skolos, ir toliau neteisėtai naudojami kreditoriaus pinigais nepatirdami*

⁹³ D. 1.1.10 *Ulpianus*: Teisingumas – tai nuolatinė ir nekontingentiška valia kiekvienam pripažinti jam priklausančias teises. Cit pgl. Rominkiewicz J., Szymoszek E., Żeber I. *Prawo rzymskie. Teksty źródłowe do ćwiczeń*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998. P. 9

⁹⁴ C.3.1.8

⁹⁵ Žr. LR KT 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas // Žinios, 1995, Nr. 106-2381, taip pat 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas // Žinios, 2000, Nr. 105-3318.

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=18297>, prisijungimo laikas 2005-12-01.

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=18403>, prisijungimo laikas 2005-12-01.

jokių neigiamų pasekmių. Toks aiškinimas skatintų nesąžiningumą sutartiniuose santykiuose ir stabdytų kapitalo apyvartą.”⁹⁸

Savo išvadas teisingumo principo reikalavimais Lietuvos Aukščiausiasis Teismas grindė ir daugelyje kitų nutarčių, kaip, pavyzdžiui, 1999 m. rugsėjo 6 d. nutartį byloje Nr. 3K-3-384/1999 *P. Roževičienė v. Panavėžio miesto valdyba ir kt.*, 1999 m. balandžio 14 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-74/1999 *S. Vizgirdienė ir kt. v. Telšių rajono savivaldybė*.

Didelis dėmesys Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktikoje yra skirtas ir sąžiningumo bei protingumo sąvokų atskleidimui. Čia dera prisiminti kad ir mūsų jau minėtą įpareigojimą šalims sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis bei nesąžiningai šaliai galimas taikyti neigiamas procesines teises pasekmes. Štai nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-1145/2000 *L. Mockus v. Kauno teritorinė muitinė*, Lietuvos Aukščiausiasis teismas pažymėjo, kad Lietuvos CPK 325 straipsnio normos tikslas – sudaryti tokias sąlygas bylos nagrinėjimui, kad visi įrodymai būtų pateikti ir ištirti jau pirmosios instancijos teisme. Kartu šia norma siekiama neleisti piktnaudžiauti procesu asmenims, kurie bando vilkinti teismo procesą. Tačiau Lietuvos CPK 325 straipsnio norma, kaip ir bet kuri kita, neturi būti taikoma formaliai ir panaudojama prieš sąžiningus teismo proceso dalyvius. Ši norma taip pat negali būti vertinama kaip kliūtis teismui įvykdyti teisingumą konkrečioje byloje. Jeigu reikalauja teisingumas, apeliacinės instancijos teismas ne tik turi, bet ir privalo priimti ir tirti naujus įrodymus.”⁹⁹

2000 m. rugsėjo 18 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-827/2000 *J. Černijenko v. V. Remeikienė* Lietuvos Aukščiausiasis teismas atskleidė protingumo ir sąžiningumo principų santykį: *“Sąžiningumas civilinėje teisėje turi būti vertinamas taikant du kriterijus - objektyvų ir subjektyvų. Pirmiausiai turi būti atsakoma, ar asmens veiksmai gali būti pripažinti sąžiningais atsižvelgiant tik į objektyvias bylos faktines aplinkybes, t.y. atsiribojant nuo subjektyvių asmens vertinimų bei jo savybių. Taikant objektyvų testą turi būti orientuojamasi į iprastinio apdairumo, atidumo asmens elgesio standartą (bonus pater familias – aut. past). Taigi objektyvus sąžiningumas yra protingumas, kuriuo remtis nagrinėjant bylas teismą įpareigoja CPK 11 straipsnio 7 dalis. Todėl šiuo atveju tokie subjektyvūs argumentai, kaip įstatymo nežinojimas ar netinkamas jo suvokimas, tam tikrų faktų nežinojimas ir pan., negali būti pripažinti pakankamu tam tikrų veiksmų pateisinimu.*”¹⁰⁰

⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=16898>, prisijungimo laikas 2005-12-02.

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=18879>, prisijungimo laikas 2005-12-02.

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys internete: <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=18879>, prisijungimo laikas 2005-12-02

Protingumo bei sąžiningumo principų aiškinimui reikšmingos ir daugelis kitų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių.¹⁰¹

Baigiant analizuoti aptariamą procesinį tikslą ir apibendrinant tai, kas pasakyta, padarytinos sekančios išvados:

- 1) Teismų praktikos reikšmė teisės aiškinimo ir plėtojimo procesinio tikslo įgyvendinimui yra esminė: teismas negali taikyti teisės jos neaiškindamas;
- 2) Ypatingas vaidmuo įgyvendinant procesinį teisės aiškinimo tikslą tenka Lietuvos Aukščiausiajam Teismui, kadangi jo įstatymų nustatyta tvarka paskelbtos kasacinės nutartys yra laikytinos teisminiu precedentu;
- 3) Teisės plėtojimo tikslas yra neatsiejamas nuo teismų praktikoje atliekamo teisės normų konkurencijos, kolizijos situacijų išsprendimo bei bendrųjų teisės principų, lemiančių teisės turinį, esmės atskleidimo konkrečiose faktinėse sudėtyse.

---

¹⁰¹ Pavyzdžiui 2000 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-509 *A. Rimkevičius v. R. Rimkevičienė*, 2000 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1096 *Ž. Kitova v. A. Kitova*, 1998 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-122/1998 *Alytaus rajono apylinkės vyriausiasis prokuroras v. UAB "Sverida" ir kt.*

IŠVADOS

1. Civilinio proceso tikslai – tai tam tikros programinės nuostatos, turinčios ir didelę praktinę reikšmę: atsižvelgiant į CPK, kaip sisteminio teisės normų akto tikslus, teismų praktikoje turėtų būti aiškinama ir taikoma bet kuri CPK norma.

2. Itin didelę reikšmę proceso tikslai įgauna sprendžiant procesinių teisės normų konkurencijos bei kolizijos atvejus: tik tinkamai įvertinus procesui keliamus tikslus, galima teisingai nuspręsti, kokiam teisinio reguliavimo variantui teikti prioritetą.

3. Aiškus civilinio proceso tikslų įvardinimas procesiniame įstatyme žymiai palengvina įstatymų leidėjo darbą civilinio proceso teisės normų kūrimo srityje, suteikia jam nuoseklumo bei kryptingumo kvalifikacijas.

4. Civilinio proceso tikslai sudaro tinkamą bazę skirtingų valstybių civilinio proceso teisės harmonizavimui bei unifikavimui.

5. Konkretūs procesiniame įstatyme įtvirtinami proceso tikslai yra sąlygoti įstatymų leidėjo pasirenkamo civilinio proceso modelio. Liberaliojo civilinio proceso modelis yra labiau susijęs su privataus pobūdžio proceso tikslų numatymu, tuo tarpu esant socialiniam civiliniam procesui, jo tikslų katalogui būdingas dualizmas. LR CPK 2 str. įtvirtintas proceso tikslų katalogas taip pat yra dualistinio pobūdžio. Teismų praktikos analizė įgalina teigti, jog vieni iš CPK 2 str. įtvirtintų tikslų yra daugiau privataus (pažeistų materialinių subjektinių teisių gynimas), antrieji – viešojo (teisės aiškinimas ir plėtojimas), tretieji – mišraus pobūdžio (koncentruoto proceso užtikrinimas).

6. Lietuvos teismų praktikoje LR CPK 2 str. numatytų proceso tikslų įgyvendinimas yra užtikrinimas racionaliai derinant civilinio proceso esmę sudarančius rungimosi ir dispozityvumo principus su santykinai aktyvaus teismo vaidmens įtvirtinimu ir pareiga procesinėmis teisėmis naudotis sąžiningai bei adekvačiai jų paskirčiai.

7. Tikslas ginti asmenų pažeistas ar ginčijamas materialines subjektines teises bei įstatymo saugomus interesus reiškia ne tik valstybės garantuojamos procesinės šių teisių gynybos formos suteikimą, bet drauge ir būtinumą garantuoti tinkamą procesą (*due process of law*).

8. Tinkamo įstatymų taikymo nagrinėjant civilines bylas, priimant jose sprendimus bei juos vykdam tikslas suponuoja teismo pareigą, pasinaudojant aktyvaus veikimo galimybe, nustatyti byloje materialiąją tiesą.

9. Materialiosios tiesos nustatymo tikslas atskirų kategorijų bylose įgyvendinamas nustatant skirtingą šalių dispozityvumo, rungimosi ir teismo aktyvumo proporciją.

10. Proceso koncentruotumo užtikrinimas LR CPK 2 str. *expressis verbis* yra traktuojamas, kaip savarankiškas proceso tikslas, tačiau teismų praktikoje ypatingas dėmesys taip pat yra skiriamas šio tikslo, kaip priemonės, pirmiesiems dviems proceso tikslams realizuoti, statusui.

11. Lietuvos teismai CPK numatytas procesines priemones, skirtas proceso spartinimui, išnaudoja nevysiškai. Praktikoje neretai pastebimas delsimas taikyti tokias procesą spartinančias priemones, kurių Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nelaiko procesinėmis sankcijomis, kaip sprendimas už akių, bei pakankamai dažnos klaidos vietoje paminėtų priemonių taikymo pasitelkiant bylos nagrinėjimo atidėjimą.

12. Teismų praktikos vaidmuo itin akivaizdus realizuojant paskutinįjį LR CPK 2 str. numatytą procesinį tikslą – teisės aiškinimą ir plėtojimą. Įgyvendinant šį tikslą, teismų praktikai tenka reikšmingas uždavinys kiekvienu konkrečiu atveju atskleisti tokių bendrųjų civilinių materialinių teisių įgyvendinimo principų, kaip teisingumas, protingumas, sąžiningumas (*aequitas, prudentia, honestas*), turinį.

12. Atliktoji civilinio proceso principų interpretavimo Lietuvos teismų praktikoje analizė patvirtina hipotezę, jog LR CPK 2 str. įtvirtindamas socialinio civilinio proceso modelio esmę išreiškiančius civilinio proceso tikslus, Lietuvos įstatymų leidėjas garantavo piliečiams efektyvesnę pažeistų ar ginčijamų subjektinių teisių procesinę gynimo formą, pasižyminčią teisingo sprendimo priėmimo siekiu derinimu su tokio sprendimo savalaikiškumu, proceso operatyvumu ir ekonomiškumu.

13. Atliktas konkrečių CPK normų turinio tyrimas, įgalina autore pateikti įstatymų leidėjui pasiūlymą dėl LR CPK 435 str. 2 d. 4 p. formuluotės tobulinimo. Minėtoje normoje numatyta teismo teisė atsisakyti priimti pareiškimą dėl teismo įsakymo išdavimo yra susijusi su tuo procesinio tikslo ginti pažeistas ar ginčijamas subjektines materialines teises aspektu, kad procesinės garantijos, tame tarpe ir teisė į teisminę gynybą, o ypač pasinaudojant lengvesne (sumarine) proceso forma privalo būti teikiama tik sąžiningai šaliai. Dėl šios priežasties siūlytina LR CPK 435 str. 2 d. 4 p. pakeisti jį išdėstant sekančiai:

„Pareiškimas yra aiškiai neteisėtas arba nesąžiningas“.

Bibliografija

Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas (Žin., 2000, Nr.74-2262).
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr.IX-743 (Žin., 2002, Nr.36-1340).
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas Nr.IX-743 (Žin., 2002, Nr.36-1340).
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, patvirtintas 1964 m. liepos 7 d. įstatymu.
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr.VIII-1864 (Žin., 2000, Nr.74-2262).
6. Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas (Žin., 2002, Nr. 17-649)
7. Azerbaidžano Respublikos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>.
8. Kazachijos Respublikos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>.
9. Uzbekijos Respublikos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>.
10. Moldovos Respublikos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>.
11. Bulgarijos Respublikos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://www.bild.net/legislation/docs/4/ccp.html>.
12. Ukrainos Respublikos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>.
13. Kirgizijos Respublikos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>.
14. Estijos Respublikos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://icpo-vad.tripod.com/civpren.html>.
15. Japonijos Civilinio proceso kodeksas internete: <http://www.japanlaw.co.jp/procedure/civilcode.html>.

16. Venezuelos Civilinio proceso kodeksas internete:
<http://downloads.members.tripod.com/fpantin/index-27.html>.

Pagrindinė literatūra lietuvių kalba:

1. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. T. I. Vilnius: teisinės informacijos centras. 2005.
2. Dumčius I., Kuzavinis K., Mironas R. Elementa Latina. Vilnius: Mokslas, 1978.
3. Kiršienė J., Pakalniškis, V. Ruškytė R., Vitkevičius P. Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas. – Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.
4. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinis procesas. I dalis. Vilnius: Justitia, 2004.
5. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinis procesas. II dalis. Vilnius: Justitia, 2005.
6. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.
7. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2002.
8. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso komentaras. Pirmoji dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2004
9. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso komentaras. Antroji ir trečioji dalys. Vilnius: Justitia, 2005.
10. Lietuvos TSR Civilinio proceso kodekso komentaras / J. Žeruolis, P. Vitkevičius, M. Gruodis, M. Čapskis, St. Vėlyvis ir kt. Vilnius: Mintis, 1980.
11. Mikelėnas V. Civilinis procesas. I-II dalys. Vilnius: Justitia, 1997.
12. Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. V., Justitia, 1999.
13. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 1999.
14. Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Justitia, V., 2002.
15. Nekrošius V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus // Teisė. Mokslo darbai. 1999, Nr. 33-1.
16. Nekrošius V. Kooperacijos principas civiliniame procese // Teisė. Mokslo darbai. 1999, Nr. 33(2).

17. Nekrošius V. Naujojo LR Civilinio proceso kodekso apžvalga. Vilnius: Lietuvos Teisėjų mokymo centras, 2002.
18. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2000.
19. Viskanta J. Civilinio proceso įstatymas su pridedamaisiais įstatymais ir Vyriausiojo Tribunolo išaiškinimais. Kaunas: Literatūra, 1931.

Pagrindinė literatūra kitomis kalbomis:

1. Bojarski W., Dajczak W., Sokala A. Verba iuris. Reguły i kazusy prawa rzymskiego. Toruń: TNOiK, 1995.
2. Jakubecki A. Kontrydiktoryjność a poznanie prawdy w procesie cywilnym w świetle zmian Kodeksu postępowania cywilnego // Przegląd Sądowy, 1998, Nr. 10.
3. Freudenthal M. The Future of European Civil Procedure // Electronic Journal of Comparative Law. Vol. 7.5, 2003: <http://www.ejcl.org/75/art75-6.html>,
4. Habscheid W. J. Europeizacja prawa cywilnego procesowego, [w] Jednolitość prawa sądowego cywilnego a jego odrębności krajowe. Lublin, 1997.
5. Inskrypcje prawa rzymskiego na kolumnadzie Sądu Najwyższego przy pl. Krasińskich w Warszawie // Gazeta Wyborcza, 2000/03/04.
6. Klein. F., Engel F. Der Zivilproceß Österreichs. Mannheim, 1927.
7. Litewski W. Rzymskie prawo prywatne. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2003.
8. Monteiro Barros de W. Lições de processo civil brasileiro. Sao Paulo: Editora, 1964.
9. Pogonowski P. Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2005.
10. Rominkiewicz J., Szymoszek E., Żeber I. Prawo rzymskie. Teksty źródłowe do ćwiczeń. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998.
11. Sawczuk M. Zasady procesu cywilnego, [w.] Wielka Encyklopedia Prawa [red. Hołyst B., Kosikowski C., Smoktunowicz E., Sawczuk M.] Warszawa, 2000. P. 1245; Korzan K. Naczelné zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelné zasady postępowania nieprocesowego // Rejent 2004, Nr. 7.
12. Vaskovskij E. V. Učebnik graždanskovo processa // Chrestomatija po graždanskomu processu.
13. Wołodkiewicz W., Zabłocka M. Prawo rzymskie. Instytucje. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2001

Teismų praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 24 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-501/2005 *Areex International Trading Co v. UAB „Santoveta“*
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. sausio 22 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-62/2001 *E. Volkova v. KB „Senamiesčio bankas“*
3. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2000 m. lapkričio 8 d. nutartis c. b. byloje Nr. 3K-3-1154/2000 *Artūras Tarydas v. UAB „Girobusas“*
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. lapkričio 8 d. kasacinė nutartis c. b. Nr. 3K-3-752/1999 *S. Černiauskas v. I. Tichmanas*
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų Senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 42 *“Dėl darbo sutarties taikymo civilinėse bylose apibendrinimo rezultatų”*
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. balandžio 8 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-568/2002 *AB “Išlaužo žuvis” v. Teismo antstolių kontora prie Prienų rajono apylinkės teismo*
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. balandžio 19 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-282/2004 *Vilniaus miesto savivaldybės taryba v. D. Dudėnienė, V. Dudėnas*
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. gruodžio 20 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-904/1999 *A. Masevičienė, A. Masevičius v. J. Šerpytė, G. Butkevičius, J. Karčiauskas*
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. kovo 6 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-258/2000 *J. P. Klimaitis v. A. Žiromskas, R. Lapeikienė*
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. birželio 23 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-323/1999 *O. Pažėraitė v. A. Jakubauskienė*
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gegužės 21 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-616/2003 *A. Budrienė v. L. B. Audickienė*
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. sausio 24 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-101/2001 *likviduojamoji AB “Tauro bankas” v. UAB “Kaišiadorių agrofirma”*
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. sausio 20 d. konsultacijoje Nr. A3-121 // Teismų praktika Nr. 22
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. birželio 9 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-271/1999 *S. A. Aleksandravičius v. Klaipėdos apskrities centrinis paštas*
15. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 1999 m. rugsėjo 8 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-404/1999 *K. Baškienė v. T. Baškys*

16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 19 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-286/2004
D. Korsakovas v. T. Korsakienė
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gruodžio 18 d. nutartyje c. b. Nr. 3K-3-1579/2002
D. Butkevičienė v. P. Butkevičius
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 3 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-594/2004
J. A. Bengardavičius v. VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. gegužės 29 nutartis c. b. Nr. 3K-3-622/2000
R. Jankovskis v. Vilniaus apskrities viršininko administracija
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. balandžio 15 d. konsultacija // Teismų praktika Nr. 21.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 24 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-999/2004
G. Kikalienė v. AB "Turto bankas"
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. birželio 3 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-863/2002
A. Bieliauskas v. likviduojama Trakų valstybinė turizmo įmonė, F. Voicenchovskaja, R. Ruseckienė.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 9 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-92/2005
A. Mateikaitė v. UAB "Electrolux"
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 29 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-521/2005
638-oji Daugiabučių namų savininkų bendrija v. G. Rimkevičiaus PĮ "Fajena."
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. kovo 13 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-285/2000
GNSB "Pasaga" v. D. Janauskienė
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. kovo 29 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-285/2000
Vilniaus miesto valdyba v. UAB "Sangreta"
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. birželio 2 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-225/1999
A. Sachalinskaja v. V. Bugor
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1145/2000
I. Bunokaitė v. A. Garšva
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. rugsėjo 6 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-384/1999
P. Roževičienė v. Panavėžio miesto valdyba
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. balandžio 14 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-74/1999
S. Vizgirdienė ir kt. v. Telšių rajono savivaldybė
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. birželio 7 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-1145/2000
L. Mockus v. Kauno teritorinė muitinė

32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. rugsėjo 18 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-827/2000 *J. Černijenko v. V. Remeikienė*
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-509 *A. Rimkevičius v. R. Rimkevičienė*
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. spalio 30 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-1096 *Ž. Kitova v. A. Kitova*
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1998 m. rugsėjo 28 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-122/1998 *Alytaus rajono apylinkės vyriausiasis prokuroras v. UAB "Sverida" ir kt.*
36. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. vasario 3 d. nutartis c. b. Nr. 2-56/2005 *Vilniaus apskrities viršininko administracija v. "Dvidešimt pirmojo amžiaus statyba ir technologijos, VI "Registru centras," UAB "Nauda," UAB "Korekt."*

Summary

Artical 2 of civil procedure code establishes the main aims of civil litigation: defence of violated subject rights and licit interests, proper applying of law when hearing civil cases and passing judicial decisios, swift restoration of legal peace, interpretation and development of law. The essential goal of master's final thesis is to investigate how the above mentioned aims of procedure are implemented in the judicial practice. The author claims that procedural aim of proper appliance of law in the practice of Lithuanian courts is interpreted as the duty of court to identify material truth. The author as well analyses the influence of the recent reform of civil procedure unto the rapidity of litigation and states that there still exist some negative practice in pastponing the hearing of the case when there are no serious reasons for such procedural decision instesd of passing a default judgement or appying procedural penalties. It is generalised that the new Code of Civil procedure established better premises to materialise the essential aims of the procedure.